



# ***Kennis in beweging***

***Naar een betere kennisvoorziening voor het  
agrarisch natuur- en landschapsbeheer in West- en Midden-Nederland***



# **Kennis in beweging**

**Naar een betere kennisvoorziening voor het agrarisch natuur- en  
landschapsbeheer in West- en Midden-Nederland**

**J. Buijs  
P. Terwan**

**Jan Buijs Agro-Advies  
Paul Terwan onderzoek & advies**

**Monnickendam/Utrecht  
oktober 1998**

# Voorwoord

Het agrarisch natuur- en landschapsbeheer is volop in beweging. Steeds meer boeren raken geïnteresseerd. In veel gebieden zijn inmiddels zelfs speciale agrarische natuurverenigingen opgericht. Ook de beleidsmatige aandacht neemt toe vanuit de overtuiging dat ‘boerenatuur’ hard nodig is voor een aantrekkelijk platteland. Bovendien is natuurbeheer vaak de katalysator voor andere activiteiten op het gebied van plattelandsvernieuwing.

Voor een verdere professionalisering van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer is veel kennis nodig. Niet alleen kennis over soorten, biotopen en beheersmaatregelen, maar ook kennis over vermarkting, PR en beleidsontwikkelingen. Met de groei van het agrarisch natuurbeheer als ‘markt’ groeit ook het aantal organisaties dat zich in die kennismarkt begeeft. In de praktijk is het kennisaanbod daardoor versnipperd. Dat is voor zowel de kennisvragers - de boeren - als de kennisaanbieders geen goede zaak. De laatste jaren is de overtuiging gegroeid dat bundeling van krachten wederzijds voordeel kan opleveren. Op diverse plaatsen in het land zijn inmiddels ‘informatieloketten’ in het leven geroepen, waarbij de vormgeving sterk verschilt.

Dit rapport verkent de mogelijkheden voor bundeling van krachten in West- en Midden-Nederland, een gebied waar het agrarisch natuurbeheer een stormachtige ontwikkeling doormaakt. De onderzoekers hebben verschillende varianten onderzocht, maar uiteindelijk bleek er de meeste steun voor een variant waarin er geen nieuw kenniscentrum wordt opgericht, maar waarin bestaande organisaties beter samenwerken en er een telefonisch ‘loket’ komt voor praktische vragen. Inmiddels hebben de meest betrokken organisaties zich achter deze oplossing geschaard en een intentieverklaring tot samenwerking en afstemming getekend. De stuurgroep heeft inmiddels opdracht gegeven om hiervoor binnen zes maanden twee opties uit te werken.

Ik hoop dat deze samenwerking de kennisvoorziening over agrarisch natuur- en landschapsbeheer dusdanig zal verbeteren dat de gewenste professionalisering daadwerkelijk kan plaatsvinden. Bovendien kan de gekozen richting wellicht ook in andere delen van Nederland inspirerend werken. Ik beveel daarom dit rapport van harte aan.

R. Robbertsen  
gedeputeerde van de provincie Utrecht,  
voorzitter van de stuurgroep onderzoek AKC Zegveld

# Dankwoord

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Stuurgroep Agrarisch Kenniscentrum Zegveld, waarin deelnemen:

- R. Robbertsen, gedeputeerde van de provincie Utrecht (voorzitter);
- J. Heijkoop, gedeputeerde van de provincie Zuid-Holland;
- J. de Groot, voorzitter van de Westelijke Land- en Tuinbouworganisatie (WLTO);
- J.T. Wolleswinkel, vice-voorzitter van de Gewestelijke Land- en Tuinbouworganisatie (GLTO);
- A. van den Brand, directeur van In Natura (voorheen WLTO-Koepelorganisatie);
- D. Tanger, directeur van de stichting Landschapsbeheer Noord-Holland;
- P. Duijsings, sectordirecteur van De Landbouwvoorlichting (DLV);
- A. Meys, adjunct-directeur van PR/Praktijkonderzoek RSP;
- T.J. Slob, voorzitter van Den Hâneker - Vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden;
- mw. H. van Diepen-Loos, bestuurslid van ROC Zegveld en voorzitter van de projectgroep (zie hierna);
- J. Verheul, bedrijfsleider ROC Zegveld.

De stuurgroep heeft de dagelijkse begeleiding van het onderzoek gedelegeerd aan een breed samengestelde projectgroep. De leden van de projectgroep hebben op constructieve wijze mede vormgegeven aan het onderzoek. In de projectgroep namen deel:

- C.H. de Boer en F. van Rongen, A.O.C. Groen College;
- N. van Brussel, Milieufederatie Zuid-Holland (agendalid);
- mw. H. van Diepen-Loos (voorzitter), namens het bestuur van de Proefboerderij Zegveld;
- J.J. Jantjes, Vereniging voor agrarisch natuurbeheer Eilandspolder (ANE);
- W.J. ter Keurs, Milieubiologie Rijksuniversiteit Leiden (agendalid);
- J. Klijnstra, Provincie Noord-Holland, dienst Water en Groen;
- M. de Koe, Den Hâneker - Vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer in de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden;
- T. Koekoek, Provincie Utrecht, dienst Ruimte en Groen;
- H. Krantz, Landschapsbeheer Zuid-Holland (agendalid);
- F. ter Maten, Landschapsbeheer Utrecht;
- J. Meijles, Provincie Zuid-Holland, dienst Ruimte en Groen;
- J. Ovinge, Praktijkonderzoek Rundvee, Schapen en Paarden (PR);
- mw. A. Stegeman en T. Bosma, WLTO-Koepelorganisatie voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer;
- G. Titulaer, Westelijke Land- en Tuinbouworganisatie (WLTO) (agendalid);
- C. Roele, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (agendalid).
- D. Tanger, Landschapsbeheer Noord-Holland;
- mw. A. Tjalma, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, directie Noord-West;
- J. Verheul, Proefboerderij Zegveld;
- C. Vroege, Lange Ruige Weide - Vereniging voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer Landinrichtingsgebied Driebruggen e.o.;
- B. van de Wolfshaar, Gewestelijke Land- en Tuinbouworganisatie (GLTO);
- C. Zuurbier en J. Klaver, De Landbouwvoorlichting (DLV), team Rundveehouderij West-Nederland.

Daarnaast zijn ten behoeve van het onderzoek drie workshops georganiseerd. Hieraan namen deel (in wisselende samenstelling):

- K. Boekel, voorzitter Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Zaanstreek en Alkmaardermeer;
- T. Bosma, WLTO-Koepelorganisatie voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer;
- J. Corporaal, Praktijkonderzoek RSP, afdeling Kennis en Informatie, te Lelystad;
- J. Eilander, Dienst Landelijk Gebied van de provincie Zuid-Holland;
- H. de Gier, melkveehouder te Broek in Waterland (Waterland);
- B. de Groot, voorzitter van de agrarische natuurvereniging De Utrechtse Venen;

- S. Hoogendoorn, voorzitter Vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer Driebruggen “Lange Ruige Weide”;
  - J.J. Jantjes, voorzitter Vereniging voor Agrarisch Natuurbeheer Eilandspolder (ANE);
  - K. van der Heden, Streekcommissie Ade;
  - H. Hoeve, bestuurslid Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland;
  - J. Kastelein, voorzitter Vereniging voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer in Bodegraven-Noord “De Parmey”;
  - N. Kempenaar, voorzitter Vereniging Agrarisch Natuurbeheer “De Wetering”;
  - J. Kerkvliet, voorzitter agrarische natuurvereniging Wijk en Wouden;
  - A. Kok, A.O.C. Midden-Nederland te Houten;
  - F. Kool, bestuurslid van Den Hâneker - Vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer in de Ablasserwaard en de Vijfheerenlanden;
  - B. Koster, voorzitter Vereniging Agrarisch Natuurbeheer “De Amstel”;
  - F. ter Maten, Landschapsbeheer Utrecht;
  - R. Van Mechelen, directeur Agrarisch Kenniscentrum Noord-Holland-Noord;
  - J. Meijles, Provincie Zuid-Holland, dienst Ruimte en Groen;
  - J. Ovinge, hoofd afdeling Kennis en Informatie, Praktijkonderzoek RSP te Lelystad;
  - T.J. Slob, voorzitter van Den Hâneker - Vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer in de Ablasserwaard en de Vijfheerenlanden;
  - J. Verheul, Proefboerderij Zegveld;
  - O. Vloedgraven, Landschapsbeheer Zuid-Holland;
  - M. de Vries, voorzitter Stichting Agrarisch Natuurbeheer Krimpenerwaard;
  - T. van Weverswijk, fruitteiler te Leerdam (Vijfheerenlanden);
  - H. van Zijtveld, veehouder te Westbroek (Noorderpark);
  - C. Zuurbier en J. Klaver, De Landbouwvoorlichting (DLV), team Rundveehouderij West-Nederland;
- Wij zijn alle deelnemers zeer erkentelijk voor hun bijdrage aan het eindresultaat.

Daarnaast hebben we vele individuele gesprekken gevoerd, soms in de vorm van telefonische interviews. De lijst van geraadpleegde personen, die allen ook een vragenlijst hebben ingevuld, is opgenomen als bijlage 1. Ook al deze betrokkenen zijn wij dank verschuldigd.

Ten slotte is informatie verkregen van de volgende personen:

- S. Croqué, Ministerie van LNV, Directie Natuurbeheer (secretaris project Kennisinfrastructuur Programma Beheer);
- B. Hakvoort, voorzitter vakgroep akkerbouw van de WLTO;
- P. Tas, Proefbedrijf De Noord (bollenteelt);
- M. Timmer, ministerie van LNV, regiodirectie Noord-West;
- mw. A. Toren, Servicecentrum Plattelandsontwikkeling Achterhoek te Zelhem;
- R. Vasen, DLV Team Bollen te Zwaagdijk.

Hoewel velen een bijdrage hebben geleverd aan de totstandkoming van dit rapport, blijven de auteurs uiteraard verantwoordelijk voor de eindtekst.

Monnickendam/Utrecht,

Jan Buijs  
Paul Terwan

# Inhoud

## Voorwoord

## Dankwoord

## Inhoud

<b>1. Inleiding</b>	1
<b>2. Landbouw, natuur en landschap in West- en Midden-Nederland</b>	3
2.1 Ruimtegebruik	3
2.2 De land- en tuinbouw in West- en Midden-Nederland	4
2.3 Omvang en structuur van de veehouderij	5
2.4 Inkomenspositie veehouderij	6
2.5 Natuur en landschap in West- en Midden-Nederland	7
2.6 Huidige omvang agrarisch natuur- en landschapsbeheer	8
2.7 Ontwikkelingen in de veehouderij en het agrarisch natuurbeheer in West- en Midden-Nederland	11
<b>3. Huidige en verwachte kennisbehoefte</b>	15
3.1 Huidige kennisbehoefte	15
3.2 Verwachte kennisbehoefte	16
<b>4. Het kennisaanbod</b>	19
4.1 De organisaties	19
4.2 Omvang van het kennisaanbod	20
4.3 Toegankelijkheid en integratie van het kennisaanbod	22
4.4 Kwaliteit van het kennisaanbod	22
4.5 Financiering van kennis	22
<b>5. Mogelijkheden voor betere afstemming van vraag en aanbod</b>	25
5.1 Randvoorwaarden	25
5.2 Mogelijke varianten	25
<b>6. Het kenniscluster nader uitgewerkt</b>	29
6.1 Opzet en doelstelling	29
6.2 Organisatie	30
6.3 Het kenniscoördinatieteam	30
6.4 De stuurgroep	31
6.5 Afstemming met kennisvragers en kennisontwikkelaars	31
6.6 Stappen voor een klantvriendelijk kennisaanbod	31
6.7 Locatie	32
6.8 Inhoud samenwerkingsovereenkomst	32
6.9 Financiering	32

<b>7. De Stichting Kennisloket nader uitgewerkt</b>	35
7.1 Opzet en doelstelling	35
7.2 Organisatie	35
7.3 Het kennisapparaat	35
7.4 Het stichtingsbestuur	35
7.5 De adviesraad	36
7.6 Het afstemmingsoverleg kennisaanbod-kennisontwikkeling	36
7.7 Stappen voor een klantvriendelijk kennisaanbod	37
7.8 Locatie	37
7.9 Inhoud statuten	37
7.10 Financiering	37
<b>8. Samenvatting, conclusies en aanbevelingen</b>	39
<b>Bronnen</b>	47
<b>Bijlage 1: Geïnterviewde personen</b>	49
<b>Bijlage 2: Samenvatting van de vragenlijsten en interviews</b>	51

# 1 Inleiding

Steeds meer agrariërs gaan aan de slag met natuur- en landschapsbeheer. Zeker in West- en Midden-Nederland is deze ontwikkeling de laatste jaren in een stroomversnelling gekomen. De aanpak van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer wordt steeds professioneler. Zo worden er steeds meer stichtingen en verenigingen voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer opgericht en functioneert er sinds voorjaar 1997 zelfs een WLTO-koepelorganisatie (thans In Natura geheten) voor deze groepen. Ook in Utrecht is een samenwerking ontstaan tussen GLTO, DLG, Landschapsbeheer en provincie om boeren beter te kunnen bedienen.

Willen agrariërs het natuur- en landschapsbeheer kunnen uitoefenen als professionele neventak, dan hebben zij veel en kwalitatief goede kennis nodig. Die kennis is op dit moment zeer verbrokkeld aanwezig. Dat wil zeggen: er is wel veel kennis, maar voor de agrariër is het vaak lastig om te weten waar hij precies moet aankloppen met zijn specifieke vraag. Daarom is al in 1997 geconstateerd dat de zogeheten kennisinfrastructuur rondom agrarisch natuur- en landschapsbeheer verbetering behoeft (*Kennisinfrastructuur agrarisch natuur- en landschapsbeheer 1997*).

Om hieraan tegemoet te komen is voor West- en Midden-Nederland het idee geopperd om een Agrarisch Kenniscentrum (AKC) in het leven te roepen, speciaal voor kennis op het gebied van agrarisch natuurbeheer. Maar voordat daartoe kan worden besloten, moet er eerst meer duidelijk zijn over de wenselijkheid en de mogelijkheden van zo'n kenniscentrum en van andere mogelijkheden voor een betere beschikbaarheid van kennis. De "Stuurgroep AKC Zegveld" heeft opdracht gegeven om een onderzoek te verrichten naar de haalbaarheid van een dergelijk AKC.

## Onderzoeksvragen

In de haalbaarheidsstudie staan de volgende vragen centraal:

1. Is er behoefte aan en draagvlak voor één loket voor informatie over de mogelijkheden van integratie van landbouw, natuur en landschap?
2. Zo ja, hoe kan een dergelijk kenniscentrum er uitzien en waar kan het worden gesitueerd? En hoe kunnen de verschillende betrokken partijen gezamenlijk komen tot de feitelijke introductie van een kenniscentrum?
3. Zo nee, welke alternatieven zijn er voor een betere beschikbaarheid van kennis en hoe kunnen deze worden geëffectueerd?

## Afbakening en randvoorwaarden

Bij het uitvoeren van het onderzoek hebben we de volgende randvoorwaarden en afpalingen in acht genomen:

- het onderzoek richt zich primair op West- en Midden-Nederland, het gebied dat de Proefboerderij Zegveld bestrijkt. Meer specifiek zijn dat Noord- en Zuid-Holland en het westelijk deel van Utrecht. Niettemin kijken we met een schuin oog ook naar andere gebieden in Nederland waar al initiatieven voor bundeling van kennis van de grond zijn gekomen;
- gezien de werkingssfeer van 'Zegveld' ligt het accent op de (rund)veehouderij. Dit is ook de bedrijfstak waarin op dit moment de meeste initiatieven zijn genomen. Maar we besteden ook aandacht aan de plantaardige sectoren in West- en Midden-Nederland waar initiatieven en/of belangrijke perspectieven zijn voor natuur- en landschapsbeheer: de akkerbouw, de fruitteelt, de vollegrondstuinbouw en de bollenteelt;
- het accent ligt in deze studie op kennis over agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Maar we hebben ook aandacht besteed aan de vraag of een beter kennisaanbod ook kennis over agro-toerisme, streekproducten etc. moet omvatten;



- in het onderzoek maken we onderscheid tussen kennisontwikkeling (onderzoek), kennisdoorstroming (loketfunctie) en kennisaanbod (voorlichting) en rangschikken we ook de betrokken kennisorganisaties geregeld volgens dit principe. De lezer zij er zich van bewust dat deze ordening uiteraard wat kunstmatig is en niet altijd recht doet aan de feitelijke ‘bandbreedte’ van de genoemde kennisorganisaties;
- uitgangspunt voor het onderzoek is dat een eventueel kennisloket niet concurrerend, maar louter aanvullend is op en versterkend is voor de bestaande kennisleveranciers;
- vanuit het Programma Beheer van het ministerie van LNV loopt een landelijk project “Kennisinfrastructuur agrarisch natuur- en landschapsbeheer”, dat eind 1998 wordt afgerond. Waar mogelijk en nodig is rekening gehouden met de hier ontwikkelde ideeën en strategieën.

### **Aanpak onderzoek**

De aanpak van het onderzoek berustte grofweg op drie pijlers:

- individuele gesprekken met kennisvragers (boeren) en kennisleveranciers (onderzoekers en voorlichters), in het laatste geval vergezeld van een schriftelijke vragenlijst;
- drie workshops: één met boeren, één met kennisleveranciers en één waarop beide groepen aanwezig waren;
- literatuurstudie, inventarisatie van soortgelijke initiatieven elders en eigen denkwerk.

### **Opbouw rapport**

Het voorliggende rapport is als volgt opgebouwd. Eerst (hoofdstuk 2) beschrijven we landbouw, natuur en landschap in West- en Midden-Nederland. Daarbij maken we onderscheid tussen de huidige en de verwachte situatie. Vervolgens, in hoofdstuk 3, schetsen we de huidige en verwachte kennisbehoefte bij agrariërs. In hoofdstuk 4 beschrijven we het huidige kennisaanbod. In hoofdstuk 5 nemen we de afstemming van vraag en aanbod onder de loep en beschrijven we lacunes in de afstemming en mogelijkheden voor verbetering. We besluiten (hoofdstuk 6) met samenvattende conclusies en aanbevelingen.

## 2 Landbouw, natuur en landschap in West- en Midden-Nederland

Het werkgebied van dit onderzoek beslaat grofweg de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht. De landbouw in West- en Midden-Nederland is veelzijdig. Nagenoeg alle agrarische sectoren zijn aanwezig: glastuinbouw, bollenteelt, vollegrondsgroententeelt, boomteelt, akkerbouw, fruitteelt en grondgebonden en niet-grondgebonden veehouderij.

Agrarisch natuurbeheer is in West- en Midden-Nederland relatief goed ontwikkeld. Dit heeft met name te maken met de overheersende grondsoort (veen) en het daarmee verbonden grondgebruik, de grote waterrijkdom in relatie tot de historie van de ontginning en de vele streekgebonden landschapselementen.

In dit hoofdstuk beschrijven we de omvang en de structuur van de landbouw (met name de veehouderij, maar in de zijlijn ook enkele plantaardige sectoren) en de omvang van het agrarisch natuur en landschapsbeheer. Daarbij onderscheiden we steeds de huidige stand van zaken en de verwachte toekomstige ontwikkelingen.

### 2.1 Ruimtegebruik

De landbouw in West- en Midden-Nederland, met name die in de Randstad, heeft te maken met grote ruimtelijke claims voor woningbouw, infrastructuur, recreatie en natuur. Maar ook vanuit de land- en tuinbouw zelf liggen er claims op de beschikbare ruimte. Zo willen de glastuinbouw en de bollenteelt uitbreiden en hebben ook melkveebedrijven behoefte aan meer grond voor bedrijfsvergroting (voor kostenverlaging en om te voldoen aan de scherpere milieunormen). De grondmarkt is vanwege zowel deze 'rode' als 'groene' claims zeer dynamisch. De prijzen van gras- en bouwland zijn weliswaar lager dan in de 'intensieve' zandgebieden, maar aanzienlijk hoger dan in andere veen- en kleigebieden. Wordt de grond gekocht voor uitbreiding van de tuinbouw, dan gelden veel hogere prijzen. En waar grond wordt gekocht voor stedelijke functies, kan de grondprijs oplopen tot wel 4 à 5 ton per ha.

Tabel 1 geeft een beeld van het ruimtegebruik in West- en Midden-Nederland in vergelijking met geheel Nederland. Hierbij gaat het om de totale oppervlakte exclusief de grote wateren (IJsselmeer, Noordzee, Oosterschelde etc.). Het onderzoeksgebied wijkt aanmerkelijk af van de rest van Nederland door:

- een relatief laag percentage landbouwgrond (58 versus 67%);
- een relatief hoog percentage stedelijke functies: bebouwing, infrastructuur en recreatieterreinen (23 versus 15%);
- een hoog percentage open water (9 versus 5%).

Het ruimtelijk beleid in een groot deel van het gebied, zoals het Groene Hart en Noord-Holland-Midden is gericht op verweving van landbouw, natuur, recreatie en andere functies (blauwe koers VINEX). Daarnaast is, mede vanwege de grote waterrijkdom, ook vrij veel grondonttrekking voor reservaatvorming en natuurontwikkeling voorzien (groene koers VINEX). Grote delen van het onderzoeksgebied maken onderdeel uit van de (bruto-) EHS. Er is relatief veel Relatienotagegebied aangewezen en begrensd.

**Tabel 1. Ruimtegebruik in 1993**

	W- en M-Nederl.	heel Nederland
agrarisch gebruik	58,1%	66,9%
bossen	4,4%	8,8%
bebouwd	14,2%	8,7%
verkeer	4,4%	3,7%
recreatie	3,9%	2,3%
natuurlijke terreinen	4,3%	4,0%
water	9,0%	4,6%
overige gronden	1,7%	1,0%

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS-Landbouwdatabank)

## 2.2 De land- en tuinbouw in West- en Midden-Nederland

De land- en tuinbouw in West- en Midden-Nederland is veelzijdig. Nagenoeg alle sectoren van land- en tuinbouw worden aangetroffen: glastuinbouw, bollenteelt, vollegrondsgroententeelt, fruitteelt, boomteelt, grondgebonden veehouderij en intensieve veehouderij. In West-Nederland liggen de grootste concentratiegebieden voor de glastuinbouw en voor de bollenteelt in Nederland. Deze gebieden zijn van (inter)nationale betekenis.

Bij de beschrijving van omvang en structuur van de land- en tuinbouw hebben we een indeling gemaakt in 3 landbouwteelgebieden:

- Westelijk Holland. Dit gebied bestaat uit de regio's Haarlemmermeer, Amstelland, Aalsmeer, Texel, Land van Zijpe, West-Friesland e.o., Kennemerland, Boskoop, Rijnveld, Bollenstreek, Westland en Zuid-Hollandse droogmakerijen;
- Waterland en droogmakerijen. Dit gebied bestaat uit de regio's Waterland, Zeevang, Eilandspolder e.o., Zaanstreek e.o. en de droogmakerijen Beemster, Purmer, Wijde Wormer en Schermer;
- Hollands-Utrechts weidegebied. Dit gebied bestaat uit de regio's Westelijk weidegebied Utrecht, Eemland, 't Gein, Gooiland, Krimpenerwaard, oostelijk Rijnland, Alblasserwaard en Vijfheerenlanden.

Een klein deel van het onderzoeksgebied, het oostelijk deel van de provincie Utrecht, behoort tot de regio centraal veehouderijgebied (op overwegend zandgrond). Dit gebied hebben we hier buiten beschouwing gelaten: de grondsoort en het karakter van de veehouderij zijn duidelijk anders dan in het westelijk deel van de provincie en dan in Noord- en Zuid-Holland.

In tabel 2 is aangegeven hoe de verdeling van de bedrijven over de verschillende sectoren is voor de 3 onderscheiden deelgebieden.

Met name Westelijk Holland is een belangrijk tuinbouwgebied vanwege de glastuinbouw (Westland, Aalsmeer) en de bollenteelt (Bollenstreek, Noordelijk Zandgebied). Van alle bedrijven is hier 68% tuinbouwbedrijf. In Waterland en het Hollands/Utrechts weidegebied vormt de graasdierhouderij de belangrijkste sector. Van alle bedrijven is resp. 80% en 81% graasdierbedrijf.

**Tabel 2. Aantal bedrijven naar bedrijfstype voor de verschillende deelgebieden in 1997**

	totaal	akkerb.	tuinb.	graasdier	hokdier	comb.
Westelijk Holland	13.572	646	9.243	2.935	94	654
Waterland & droogm.	1.416	94	134	1.132	8	48
Holl./Utr. weidegebied	5.227	36	522	4.210	206	253
<b>Totaal</b>	<b>20.215</b>	<b>776</b>	<b>9.899</b>	<b>8.277</b>	<b>308</b>	<b>955</b>

Economisch gezien is de tuinbouw in West- en Midden Nederland van veel groter belang dan de veehouderij. Van het totaal aantal n.g.e's in het gebied komt maar liefst 70% voor rekening van de tuinbouw.

Zowel de tuinbouw als de bollenteelt hebben een sterke expansiedrang. Dit heeft mede tot gevolg dat in aantal gebieden de grondprijs op een bijzonder hoog niveau ligt. Dit beperkt wel de ontwikkelingsmogelijkheden van de grondgebonden veehouderij in deze gebieden.

In de volgende paragraaf werken we omvang en de structuur van de veehouderij, qua ruimtegebruik de belangrijke bedrijfstak in het onderzoeksgebied, wat verder uit.

### 2.3 Omvang en structuur van de veehouderij

Voor een overzicht van omvang en structuur van de veehouderij is gebruik gemaakt van CBS-gegevens middels het programma CBS-Landbouwdatabank. Dit programma geeft de mogelijkheid gegevens van de landbouwtellingen 1980-1997 in verschillende regio's met elkaar te vergelijken.

Tabel 3 geeft een overzicht van de belangrijkste kengetallen met betrekking tot de structuur en ontwikkeling van de veehouderij in West- en Midden-Nederland. Op basis van deze gegevens kunnen we structuur en ontwikkeling van de veehouderij in het kort als volgt kenschetsen:

- Grondgebruik. Van de totale oppervlakte cultuurgrond in West en Midden Nederland was in 1997 ca. 70% in gebruik als grasland. In de periode 1988 t/m 1997 is het graslandareaal met 4,6% afgenomen. Dat areaal is deels onttrokken aan de landbouw voor andere functies en deels verschoven naar andere sectoren, zoals de bollenteelt. Met name in Westelijk Holland was dit laatste het geval.
- Aantal bedrijven. Gemiddeld is in West- en Midden-Nederland het aandeel hoofdberoepsbedrijven wat hoger dan landelijk. Alleen in Waterland & Droogmakerijen blijft dit aandeel onder het landelijk gemiddelde. Van de graasdierbedrijven in West- en Midden-Nederland heeft 64% melkvee. Ook hier ligt dit in Waterland lager (52%).
- Veestapel en bedrijfsomvang. De afname van het aantal melkkoeien over de afgelopen 10 jaar is in West- en Midden-Nederland enigszins hoger dan het landelijk gemiddelde. Het aantal melkkoeien per bedrijf ligt in West- en Midden-Nederland (44 stuks) iets onder het landelijk gemiddelde (46 stuks), evenals het aantal n.g.e. (Nederlandse grootte-eenheid) per bedrijf. Wel is het gemiddeld aantal schapen en lammeren per bedrijf (55 stuks) aanmerkelijk hoger dan het landelijk gemiddelde (29 stuks).
- Veebezetting. De veebezetting in West- en Midden-Nederland (1,23 melkkoeien en 1,92 g.v.e. per ha) is gemiddeld iets lager dan die in geheel Nederland. Er zijn echter behoorlijk regionale verschillen. Met name in het midden van Noord-Holland (Waterland en droogmakerijen) is de veebezetting relatief laag (0,95 melkkoeien en 1,70 g.v.e. per ha). In het Hollands-Utrechts weidegebied is het aantal melkkoeien per ha relatief hoog (1,35 per ha), maar het aantal g.v.e./ha gemiddeld.

**Tabel 3. Kengetallen structuur en ontwikkeling veehouderij**

	Westelijk	Waterland	Holl./Utr.	totaal W-	heel
--	-----------	-----------	------------	-----------	------



	Holland	& droogm.	Weidegeb.	en M-Ned.	Nederland
<b>grondgebruik</b>					
ha cultuurgrond	131.618	32.966	97.529	262.113	1.965.121
ha grasland	64.055	28.044	91.350	183.449	1.030.489
% grasland	49%	85%	94%	70%	52%
afname grasland '88-'97	9,0%	1,5%	2,3%	4,6%	7,5%
<b>aantal bedrijven</b>					
totaal aantal bedrijven	13.572	1.416	5.227	20.215	107.919
aandeel hoofdberoepers	93%	84%	86%	90%	86%
afname bedrijven '88-'97	19,3%	17,6%	17,1%	18,6%	16,8%
aantal graasdierbedrijven	2.935	1.132	4.210	8.277	51.126
bedrijven met melkvee	1.823	589	2.921	5.333	34.596
<b>veestapel</b>					
melk- en kalfkoeien	80.401	27.528	127.323	235.252	1.590.571
jongvee	69.123	25.831	97.214	192.168	1.551.327
afname melkkoeien '88-'97	23,6%	21,6%	19,7%	21,3%	19,3%
schapen (incl. lammeren)	214.318	99.727	137.114	451.159	1.465.417
<b>bedrijfsomvang</b>					
melkkoeien per melkv.bedr.	44,1	46,7	43,6	44,1	46
opp. per graasdierbedrijf	20,9	23,3	21,6	21,6	21,6
n.g.e. per graasdierbedrijf	53	47	56	53	60
<b>veebezetting</b>					
melkk./ha gras + voedergew.	1,19	0,95	1,35	1,23	1,25
g.v.e./ha gras + voedergewas	1,96	1,70	1,96	1,92	2,06

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS Landbouwdatabank)

## 2.4 Inkomenspositie veehouderij

Om inzicht te krijgen in de inkomenspositie van de veehouderij in West- en Midden-Nederland is gebruik gemaakt van de gegevens uit Bedrijfsuitkomsten in de landbouw van LEI-DLO. Deze publicatiereeks hanteert weer een andere gebiedsindeling dan welke we eerder hebben gehanteerd. Als richtinggevend beschouwen we het (vrij grote) westelijk weidegebied. De financieel-economische gegevens van de grotere gespecialiseerde melkveebedrijven in het westelijk weidegebied vergelijken we vervolgens met die van dezelfde bedrijven in het noordelijk klei- en veenweidegebied (overige delen Noord-Holland, grootste deel Friesland, Noord-Groningen en Flevoland) en met die van de kleinere gespecialiseerde melkveebedrijven in heel Nederland. Tabel 4 geeft inzicht in de ontwikkeling van het ondernemersinkomen van deze drie groepen bedrijven van 1992/93 tot en met 1996/97.

Uit de tabel blijkt het volgende:

- het ondernemersinkomen op grotere gespecialiseerde melkveebedrijven in het westelijk weidegebied is structureel wat lager dan dat van diezelfde bedrijven in het noordelijk klei- en veenweidegebied;
- de afgelopen jaren is het ondernemersinkomen tussen 1992 en 1996 in alle gebieden substantieel gedaald: op de grotere melkveebedrijven met ruwweg 70%. Op de kleinere melkveebedrijven was het inkomen in 1996/97 zelfs negatief;
- op de kleinere melkveebedrijven in Nederland (hiervan is geen regionaal cijfer beschikbaar) is het ondernemersinkomen momenteel laag en is mede daardoor sprake van een gering perspectief op continuïteit.

Nadere bestudering van deze bedrijfsuitkomsten geeft aan dat deze daling wordt veroorzaakt door enerzijds een daling van de opbrengsten voor melk en omzet en aanwas en anderzijds een stijging van de toegerekende en niet-toegerekende kosten (waaronder milieu-investeringen). Hierdoor neemt de

marge tussen opbrengsten en kosten fors af. Hoewel de melkprijzen in 1997 weer op een hoger niveau liggen, is deze opleving naar verwachting niet van blijvende aard.

**Tabel 4. Het ondernemersinkomen in de melkveehouderij**

	inkomen (f) 1992/93	inkomen (f) 1993/94	inkomen (f) 1994/95	inkomen (f) 1995/96	inkomen (f) 1996/97
grotere gesp. melkveebedr. noordelijk klei- en veenw. geb.	68.022	65.981	63.357	39.121	21.771
grotere gesp. melkveebedrijven westelijk weidegebied	64.963	57.557	53.157	36.519	17.252
kleinere gespecialiseerde melkveebedrijven in Ned.	25.104	19.953	12.463	8.550	- 8.631

Bron: LEI-DLO

In toenemende mate richten veehouders in West- en Midden-Nederland zich de laatste jaren op verbreding van de inkomensbasis. Met name in het Groene Hart en het Noord-Hollands Middengebied worden vele initiatieven genomen op het gebied van agrarisch natuurbeheer, streekeigen kwaliteitsproductie en agrotourisme. Daarnaast richten veehouders in een aantal gebieden zich ook op andere inkomensbronnen, zoals verhuur van grond voor de bollenteelt. Uit de LEI-gegevens blijkt in elk geval een sterke toename van de post 'overige opbrengsten'. Deze groei is vooral aanwezig in het westelijk weidegebied (van f 3.811,- in 1992/93 naar f 12.256,- in 1996/97). Dit duidt er in ieder geval op dat bedrijven actief op zoek zijn naar verbreding van de inkomensbasis.

## 2.5 Natuur en landschap in West- en Midden-Nederland

Natuur en landschap in West-Nederland (dat we hier definiëren als Noord-Holland, Zuid-Holland en het westelijk en noordelijk deel van Utrecht) zijn zeer gevarieerd. We kunnen grofweg de volgende typen landschappen onderscheiden:

- de veenontginnings- en verveningslandschappen. Deze vinden we in alle drie de provincies;
- het rivierenlandschap. Dit vinden we in het zuidelijk deel van Hollands-Utrechts weidegebied (Krimpenerwaard, Alblasserwaard, Vijfheerenlanden, Lopikerwaard);
- de droogmakerijen. Die vinden we verspreid door het hele gebied, maar vooral in de Hollanden. Het gaat daarbij om enkele grote droogmakerijen (Wieringermeer, Beemster, Schermer, Purmer, Haarlemmermeer, rond Zoetermeer) die voor een groot deel als bouwland in gebruik zijn, en om vele kleine droogmakerijen die vaak als grasland in gebruik zijn;
- de zandgebieden langs de kust, zoals de Zuid-Hollandse eilanden, het gebied rond Bergen-Egmond-Schoorl en het voormalige eiland Wieringen.

Veel gebieden zijn open tot zeer open en daarmee aantrekkelijk voor weidevogels. Hoewel de weidevogelstand de laatste decennia fors is teruggelopen, lijkt de stand van de weinig kritische tot matig kritische soorten (kievit, grutto, tureluur) nu redelijk stabiel. De kritische soorten gaan echter verder achteruit. Zo zijn watersnip en kemphaan bijna helemaal uit Zuid-Holland verdwenen (elders broeden ze nog wel, maar in lage en fluctuerende dichtheden). Ook andere graslandbroeders zoals de veldleeuwerik blijven teruggelopen. De laatste jaren broeden de minder kritische soorten in toenemende mate ook op bouwland (incl. bollenland).

De vegetatie van graslanden en akkers is de afgelopen jaren sterk achteruitgegaan en blijkt ook de laatste jaren nog terug te lopen. Veel botanisch waardevolle graslanden en akkers zijn op dit moment beperkt tot reservaten. Niettemin komen wel de kleurrijke graslanden weer wat terug door toedoen van het groeiende aantal beheersovereenkomsten.

Wèl rijk aan natuur zijn soms de perceelsranden, slootkanten en sloten, waar soorten zich gemakkelijker kunnen handhaven dan in de percelen zelf. Daarnaast vinden we West-Nederland een bont scala aan kleine natuur- en landschapselementen in het cultuurland: houtkaden, geriefhoutbosjes, grienden, wielen en waaien, knotwilgen en andere solitaire bomen, poelen, rietlanden, rietkragen en enkele sterk streekgebonden elementen zoals tuinwallen (Texel), duinrellen (BES-gebied), kreekkruggen (Zuid-Hollandse eilanden) etc.

## 2.6 Huidige omvang agrarisch natuur- en landschapsbeheer

Agrarisch natuurbeheer is in West-Nederland relatief goed ontwikkeld. Dat heeft te maken met:

- de overheersende grondsoort (veen of klei-op-veen), het daarmee verbonden grondgebruik (overwegend grasland) en de daaraan verbonden natuurwaarden (m.n. weidevogels);
- de grote waterrijkdom, gekoppeld aan de historie van ontginning (bepalend voor de verkaveling) en vervening;
- de aanwezigheid van vele streekgebonden landschapselementen;
- de ligging in een sterk verstedelijkte omgeving;
- verhoudingsgewijs sterke beleidsmatige prikkels (m.n. vanuit de provincie).

De omvang van het agrarisch natuurbeheer was in 1997/98 grofweg als volgt (we gaan gemakshalve uit van de cijfers voor de gehele provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht) (zie tabel 5):

- a. Beheersovereenkomsten. Er zijn beheersovereenkomsten gesloten voor 12.334 ha. Dat is 3,5% van alle cultuurgrond en (aangenomen dat de meeste overeenkomsten zijn gesloten op grasland) 5,7% van alle grasland in de drie provincies. In totaal is er 31.233 ha 'regulier' Relatienotagebied begrensd. Dat is 23% van alle Relatienotagebied in Nederland. Het 'realisatiepercentage' (percentage Relatienotagebied onder contract of reeds verworven) is, vergeleken met het landelijk gemiddelde van 52%, hoog in Noord-Holland (66%) en Utrecht (58%). Het aandeel zwaar beheer is vooral in Zuid-Holland relatief laag: 25% (landelijk gemiddeld 43%). Het gaat overwegend om beheersovereenkomsten gericht op weidevogels.
- b. Experimenten 'ruime jas' beheersgebied. In de drie betrokken provincies vinden enkele experimenten plaats met 'ruime-jasbegrenzing'. Het experimenteergebied beslaat 4.500 ha in Utrecht, 8.300 ha in Noord-Holland en 16.100 ha in Zuid-Holland. Het totaal, 28.900 ha, beslaat 65% van de landelijke 'ruime jas' oppervlakte. Binnen deze gebieden kan in totaal voor maximaal 2.498 ha een overeenkomst worden gesloten. In de 'ruime jas' gebieden was eind 1997 voor 1.553 ha een overeenkomst gesloten (louter zwaar beheer). Dat is 62% van de maximaal mogelijke oppervlakte en 58% van de totale landelijke oppervlakte aan 'ruime jas' overeenkomsten. Het 'realisatiepercentage' is relatief laag in Utrecht en zeer hoog in Noord-Holland.
- c. Experimenten resultaatbeloning. Daarnaast vinden, (mede) gefinancierd door de provincies, experimenten plaats met resultaatbeloning in 'ruime jas' gebieden. Het gaat om de Utrechtse Venen en om drie Zuid-Hollandse gebieden (Aarlanderveen, Alblasserwaard en Vijfheerenlanden). Hier waren eind 1997 contracten gesloten voor 4.451 ha weidevogelbeheer en voor 1.050 km randenbeheer.
- d. DLG-experimenten randenbeheer (gras- en bouwland). Hierin is alleen Zuid-Holland betrokken, en wel voor een lengte van 289 km rand. De 24 deelnemers hebben overwegend (op 276 km rand) gekozen voor 'zuivere' resultaatbeloning.
- e. Overeenkomsten landschapsonderhoud. In 1997 waren in Zuid-Holland overeenkomsten voor landschapsonderhoud gesloten voor 3.782 elementen (incl. individuele knot- en fruitbomen). In Utrecht waren dat zelfde jaar contracten gesloten voor 720 objecten (soms bestaande uit meer elementen).
- f. Contracten vanuit de Groene Hart Impuls. In 1998 was hiervoor maximaal f 3 mln. beschikbaar. Voorjaar '98 zijn in 10 gebieden contracten gesloten voor 11.647 ha en 2.640 km weidevogel- en slootkantbeheer.
- g. Contracten overige agrarische natuurverenigingen. Buiten het Groene Hart zijn er nog vier agrarische natuurverenigingen die in 1998 zelf (veelal met provinciaal en/of WCL-geld) contracten

hebben gesloten met hun leden. Het gaat om de natuurverenigingen Texel, Zaanstreek/Alkmaardermeer, Waterland en Eilandspolder (alle NH). Tezamen hadden deze verenigingen voorjaar 1998 10.156 ha en 916 km rand onder contract (weidevogelbeheer, botanisch graslandbeheer, slootkantenbeheer, terrastaluds, rietbeheer en akkerrandenbeheer).

- h. Onbetaalde weidevogelbescherming. In de drie provincies werd in 1997 op 34.804 ha op vrijwillige basis (onbetaald) aan weidevogelbescherming gedaan, gecoördineerd vanuit het landelijke weidevogelproject. Dat is bijna 30% van de landelijke oppervlakte en 10% van alle cultuurgrond in de drie provincies. Noord- en Zuid-Holland zijn alleen al goed voor bijna 30.000 ha. Ongeveer 5% van de beschermde oppervlakte is bouwland (waaronder maïsland).
- i. Experimenten agrarisch natuurbeheer in plantaardige sectoren. Deze experimenten zijn veelal gefinancierd door de provincie. Zo heeft de provincie Noord-Holland akkerrandenbeheer (over 9 km lengte) in de Wieringermeer gefinancierd. Dit experiment is inmiddels beëindigd. Ook in de bollenteelt en de fruitteelt komt natuurbeheer nog slechts schoorvoetend van de grond. In de bollenteelt zijn wat experimenten gedaan met randenbeheer op proefbedrijf De Noord. Er zijn plannen voor natuur in de bollenteelt in het gebied Bergen-Egmond-Schoorl en in het project Hollands Bloementuin (nieuwe bollenvestiging). In het laatste geval ligt het accent niet op bedrijfsniveau, maar op een aardige 'aankleding' van het concentratiegebied.

Nemen we in aanmerking dat een deel van de natuurverenigings-contracten in 1998 is gesloten op percelen waarop in 1997 onbetaalde weidevogelbescherming plaatsvond (de punten f en g overlappen met punt h), dan vindt er op dit moment enige vorm van natuurbeheer plaats (van 'lichte' tot 'zware' maatregelen) op naar schatting 60.000 ha en ongeveer 4.600 km perceelsrand. Daarnaast is er een substantieel aantal landschapselementen onderhouden. Het natuurbeheer beslaat ongeveer 17% van alle cultuurgrond in de drie provincies. Gaan we er van uit dat van die oppervlakte zeker 57.500 ha grasland is, dan beslaat het natuurbeheer 25% van alle grasland.



**Tabel 5. Contracten voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer in Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht in 1997/98**

	NH	ZH	Utr.	totaal
<u>Relatienotabegrenzings*</u>				
• 'regulier' beheersgebied	4.397	6.108	3.098	13.603
• 'ruime jas' beheersgebied	750	873	875	2.498
• reservaatgebied	8.485	4.963	4.182	17.630
<u>Beheersovereenkomsten*</u>				
gangbare overeenkomsten (ha)	5.933	3.743	2.658	12.334
percentage zwaar beheer	40	25	38	
realisatiepercentage	66	46	58	
ruime-jasovereenkomsten (ha)	665	545	343	1.553
realisatiepercentage	89	62	39	
<u>Overeenkomsten landschapsonderhoud*</u>				
• in Relatienotagebieden (DLG) (aantal objecten)	48	309	225	582
• buiten Relatienotagebieden (Landschapsbeheer)***	--	3.782	720	***
<u>DLG-experimenten resultaatbeloning*</u>				
• weidevogels (ha)	--	3.779	672	4.451
• perceelsranden (km)	--	845	205	1.050
<u>Contracten Groene Hart Impuls**</u>				
• weidevogels (uitstel maaidatum) (ha)	35	400	175	610
• weidevogels (resultaatbeloning) (ha)	3.400	6.175	1.400	10.975
• 'vluchtstroken' voor weidevogels (km)	--	180	--	180
• ruige mest 'sec' (ha)	60	--	--	60
• slootkanten (vooral resultaatbel.) (km)	480	1.480	500	2.460
• plas-dras grasland (ha)	--	2	--	2
<u>Overige contracten natuurverenigingen**</u>				
• weidevogels (uitstel maaidatum) (ha)	264	--	--	264
• weidevogels (resultaatbeloning) (ha)	8.819	--	--	8.819
• ruige mest 'sec' (ha)	734	--	--	734
• perceelsranden grasland (km)	914	--	--	914
• plas-dras grasland (ha)	40	--	--	40
• botanisch graslandbeheer (ha)	261	--	--	261
• rietland (ha)	24	--	--	24
• terrastaluds (km)	2	--	--	2
• akkerranden (ha)	14	--	--	14
<u>Totaal areaal betaald natuurbeheer</u>				
• hectares	20.249	14.644	5.248	40.141
• kilometers rand	1.396	2.505	705	4.606
Onbetaalde weidevogelbescherming (ha)*	15.197	14.593	5.014	34.804

\* stand van zaken per 31-12-1997

\*\* stand van zaken per 30-06-1998

\*\*\* ZH: aantal elementen (incl. individuele bomen), Utr.: aantal objecten/contracten

## 2.7 Ontwikkelingen in de veehouderij en het agrarisch natuurbeheer in West- en Midden-Nederland

In deze paragraaf geven we een beknopte en globale visie op de ontwikkeling van de veehouderij en van agrarisch natuurbeheer op middellange termijn (10 jaar). De ontwikkelingsrichting zal in belangrijke mate worden bepaald door de volgende factoren:

### **Internationale concurrentie, prijsverlaging en heroriëntatie landbouwsteun**

De komende jaren zal de internationale concurrentie voor de Nederlandse rundveehouderij verder groeien als gevolg van:

- afbouw van exportsubsidies in het kader van GATT/WTO;
- uitbreiding van de EU met Oost-Europese landen;
- de opkomst van nieuwe concurrenten buiten de EU.

Als gevolg hiervan zal de melkprijs (ondanks een geringe stijging in 1997) de komende jaren gestaag dalen. De prijzen voor rundvlees zijn de afgelopen jaren reeds verder gedaald. Herstel is de komende jaren niet te verwachten.

Op basis van de meeste recente plannen (Agenda 2000) omvat het EU-beleid voor de middellange termijn:

- handhaving huidige quotering tot 2006;
- geleiding prijsverlaging voor zuivel (10%) en rundvlees (30%);
- verschuiving van prijssteun naar inkomenssteun (toeslagen per koe of ha);
- verdere integratie van prijsbeleid met plattelands- en milieubeleid.

Wat betreft de twee laatste punten: de EU zal de ha- of koepremies waarschijnlijk binden aan voorwaarden op het gebied van natuur en landschap (de zogeheten *cross-compliance*) (Agra Europe 1998). Datzelfde gaat gebeuren met de steun die de akkerbouw al enkele jaren ontvangt. Een andere mogelijkheid is dat de prijsverlagingen niet worden gecompenseerd, maar dat de EU-budgetten voor natuur, landschap en regionale ontwikkeling fors worden verhoogd.

Dit alles zal er toe leiden dat de landbouw minder inkomen kan halen uit de 'traditionele' productie, maar meer uit een 'verbreed plattelandsondernemerschap'. Daardoor zullen steeds meer boeren kiezen voor rurale neventakken. Als er *cross-compliance* van kracht wordt, wordt deze ontwikkeling zelfs deels 'geforceerd'.

### **Groeiende markt voor natuur en landschap**

Het grootste deel van het onderzoeksgebied ligt in een stedelijke omgeving met een grote ruimtelijke druk. In zo'n omgeving kan de landbouw bij uitstek inspelen op de groeiende vraag vanuit de samenleving naar natuur en landschap en een aantrekkelijk platteland.

Er zijn belangrijke ontwikkelingen in de markt voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Op de overheidsmarkt zijn dat (naast wat al genoemd is aan EU-fondsen):

- het rijk heeft extra geld uitgetrokken voor het Groene Hart, waaronder (tot aan het jaar 2010) in totaal f 85 mln. voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer;
- ook de provincies trekken allengs meer semi-structureel geld uit, waardoor ook andere natuurverenigingen in West-Nederland hun activiteiten kunnen uitbreiden;
- het belastingstelsel van de 21e eeuw zal 'groener' zijn dan nu. Zo zullen sommige inkomsten uit natuur- en landschapsbeheer (m.n. uit particulier beheer) fiscaal worden vrijgesteld;
- de beheerspakketten gaan overigens op de helling door toedoen van het Programma Beheer. Vanaf 1998 is er al een tijdelijke regeling voor particulier natuurbeheer, een nieuwe vorm van agrarisch reservaatbeheer waarbij de grond in eigendom van de boer blijft. De nieuwe regeling voor gebieden met hoofdfunctie landbouw zal waarschijnlijk in de loop van 1999 operationeel worden. Er zal dan met aangepaste doelpakketten worden gewerkt. Het is nog ongewis wat dit gaat betekenen voor de animo en de inpasbaarheid;
- daar staat tegenover dat de oppervlakte beheersovereenkomsten wat kan teruglopen doordat het zogeheten 'licht beheer' bij verlenging van het contract niet langer kan worden gekozen. Ongeveer

60% van de contractoppervlakte is nu licht beheer. Ook de beperking van de looptijd van het zogeheten overgangsbeheer in reservaatgebieden zal waarschijnlijk leiden tot afname van het aantal overeenkomsten.

Daarnaast zijn er echter veelbelovende ontwikkelingen in de sfeer van de 'private' financiering:

- de vele natuurcompensatiegelden die de komende jaren in het westen van het land beschikbaar komen (denk alleen al aan Schiphol, Betuwelijn en HSL) kunnen wellicht voor een deel worden ingezet voor 'boerennatuur'.
- de markt voor gecertificeerde producten, waarbij natuur onderdeel is van de productiecriteriën, groeit gestaag: EKO, Agro-milieukeur, streekeigen producten. Ook de zuivelindustrie heeft (vooral uit imago-overwegingen) belangstelling voor natuur- en landschapsbeheer. Het moet nog blijken hoe structureel deze keurmerk-markten zullen zijn;
- boeren zullen een aantrekkelijk platteland in toenemende mate ook kunnen verzilveren via inkomsten uit toerisme.

### **Dynamiek en intensiteit van het ruimtegebruik**

De Randstad en zijn omgeving is een zeer dynamisch gebied met grote kansen, maar ook grote bedreigingen voor de landbouw. De grondmarkt is er hectisch vanwege de vele claims, zowel 'rode' als 'groene'. Met name de 'rode' claims (incl. de vraag van stedelingen naar landbouwgrond voor paardenhouderij etc.) veroorzaken in combinatie met een soms onheldere planologie plaatselijk zeer hoge grondprijzen. Deze dynamiek lijkt echter in het westen voor de landbouw juist een extra argument voor natuur- en landschapsbeheer als neventak, omdat een verbrede landbouw waarschijnlijk sterker staat tegenover stedelijke grondclaims dan een 'traditionele' productielandbouw.

In zijn algemeenheid bevorderen hoge grondprijzen intensivering van het grondgebruik. Het milieubeleid stelt daaraan echter grenzen. De afgelopen 15 jaar is de intensiteit van de melkveehouderij in westelijk Nederland (gemeten in het aantal melkkoeien per ha) vrij stabiel geweest. Alleen in de Haarlemmermeer (overwegend akkerbouw) is het aantal melkkoeien sterk gestegen (*Lage grondprijzen ... 1998*). Door de stijgende melkproductie per koe is er per saldo enige intensivering opgetreden. Voor de komende jaren is de verwachting dat melkveehouders vanwege de grondprijzen eerder zullen investeren in quatum dan in grond. In dat geval treedt dus verdere intensivering op. Omdat de intensiteit van het grondgebruik in veel gebieden nog niet erg hoog is, zal enige verdere intensivering naar verwachting de speelruimte voor natuurbeheer niet bijster beknotten.

### **Toenemende animo onder boeren**

Naast financiële en 'strategische' factoren is er ook sprake van een toenemende 'eigen' interesse van boeren voor natuur- en landschapsbeheer. Steeds meer boeren hebben aardigheid in natuur en landschap en willen er meer over weten. In veel gebieden blijken activiteiten op het gebied van natuur en landschap vaak een opstap naar bredere activiteiten op het gebied van plattelandsvernieuwing en van regionaal beleid. Daarnaast is er sprake van een toenemend maatschappelijk bewustzijn in de landbouw. Meer en meer dringt het besef door dat de landbouw, zeker in West- en Midden-Nederland, niet langer als enige het landschap kan bepalen, maar actief op zoek moet naar maatschappelijke bondgenoten om de landbouw in een aantrekkelijk landschap te kunnen laten voortbestaan (zie bijvoorbeeld het WLTO-werkdocument *Binnentuin & Buitenhof*, 1998).

### **Verbreding van het scala aan beheersvormen**

Was het agrarisch natuurbeheer lange tijd grotendeels beperkt tot weidevogel- en slootkantbeheer, de laatste jaren is sprake van een duidelijke verbreding. Ten eerste met andere beheersvormen op het eigen bedrijf, zoals aanleg van terrastaluds, natuurlijke oevers en plas-dras zetten van grasland. Ook opvang van ganzen door middel van gedoogovereenkomsten mag zich verheugen in een toenemende animo. Tweede vorm van verbreding is het fungeren als 'aannemer' van beheerswerkzaamheden buiten het bedrijf: als beheerder van reservaten en andere natuurterreinen, van bermen, dijken etc.

### **Beschikbaarheid van arbeid**

Natuurbeheer, en zeker landschapsonderhoud, kost vaak extra arbeid. De arbeid stelt op een aantal bedrijven en voor een aantal soorten maatregelen grenzen aan het natuur- en landschapsbeheer. In sommige gevallen (bijv. bij het opsporen en markeren van weidevogellegfels en soms ook bij het landschapsonderhoud) kan hierbij de hulp van vrijwilligers worden ingeroepen. Dat is prima, maar de inzet van vrijwillige arbeid is per definitie onzeker en kan op de langere termijn serieuze professionalisering bemoeilijken. De vergoedingen voor landschapsonderhoud zijn vaak te laag om de werkzaamheden in loonwerk te laten uitvoeren. De beschikbaarheid van arbeid stelt dus per bedrijf grenzen aan de groei. Een groeiend aantal bedrijven dat aan natuurbeheer doet kan echter juist weer schaalvoordelen opleveren waar het gaat om de inzet van arbeid.

### **Professionaliteit en kennis**

Agrarisch natuurbeheer kan alleen dan een professionele aangelegenheid worden, als er voldoende kennis en scholing voorhanden is en er voldoende financiële middelen zijn om kennis 'in te kopen'. De groei en verbreding van het agrarisch natuurbeheer stelt eisen aan de omvang, de kwaliteit en de toegankelijkheid van de kennis. De laatste jaren is de kennisvoorziening aanmerkelijk verbeterd, maar het verbrokkelde aanbod is soms een belemmering. Dit aspect is onderwerp van het onderhavige project.

### **Resultante: heroriëntatie landbouw**

Als gevolg van bovengenoemde factoren zal in de veehouderij de komende jaren een aantal ontwikkelingen plaatsvinden

- a. Verdere efficiencyverhoging door schaalvergroting, intensivering en kostenbesparing om mee te kunnen in de internationale concurrentieslag.
- b. Verbreding van de inkomensbasis door:
  - het behalen van inkomen uit (agrarisch) natuurbeheer;
  - het behalen van inkomen uit recreatie en toerisme (agrotourisme);
  - het realiseren van een hogere productprijs door zich te onderscheiden in de markt (streek-eigen productie, biologische landbouw).
- c. Beëindiging of gedeeltelijk beëindiging van bedrijven en het vinden van inkomen elders (toename aantal deeltijdbedrijven)

Natuurlijk zullen niet alle agrariërs inzetten op verbreding van hun bedrijf met agrarisch natuurbeheer. Voor sommigen zal het economisch niet nodig of niet aantrekkelijk zijn. Andere agrariërs voelen om andere redenen (bijv. 'bedrijfsstijl') niets voor natuurbeheer. Dat zal ook in de toekomst zo blijven. Maar het beeld dat de afgelopen jaren bestond, namelijk dat natuurbeheer vooral iets is voor boeren zonder opvolger die hun dagen uitzitten, zal drastisch worden doorbroken. Juist een nieuwe lichter boeren, die zakelijk denkt en op zoek is naar nieuwe markten, blijkt de laatste jaren initiatieven te hebben genomen op het gebied van agrarisch natuurbeheer. Uit onderzoek van LEI-DLO (Van den Ham e.a. 1998) blijkt dat vooral de strategie van de boer zelf bepaalt hoe groot de mogelijkheden zijn om vormen van agrarisch natuur in de bedrijfsvoering op te nemen.



### 3 Huidige en verwachte kennisbehoefte

Bij het inventariseren van de huidige en toekomstige kennisbehoefte rondom landbouw, natuur en landschap in West- en Midden-Nederland hebben we steeds de volgende driedeling in kennisvelden gehanteerd:

1. Kennis op bedrijfsniveau: praktische natuurmaatregelen, inpasbaarheid, economische en fiscale aspecten etc.
2. Kennis op gebiedsniveau: regionale initiatieven en samenwerking, gezamenlijke fondswerving en 'productafzet'.
3. Kennis op beleidsniveau: beleidsontwikkelingen (op diverse beleidsniveaus) rondom landbouw, natuur, milieu, water en ruimtelijke ordening, subsidiemogelijkheden etc.

Hierna schetsen we de belangrijkste uitkomsten van de inventarisatie. Deze zijn gebaseerd op de resultaten van de raadpleging van agrariërs (vragenlijst en workshop) en op literatuurstudie.

#### 3.1 Huidige kennisbehoefte

De resultaten van de workshop en de vragenlijst geven aan dat er op alle onderscheiden kennisniveaus op dit moment een grote kennisbehoefte is. Deze behoefte heeft betrekking op de volgende thema's:

1. Op *bedrijfsniveau*:
  - praktische kennis over natuur/ecologie en over natuurmaatregelen,
  - kennis over de inpasbaarheid daarvan, in relatie tot zowel de bedrijfseconomie als tot andere aandachtsvelden (milieu, water, etc.);
  - het selecteren van kansrijke plekken voor natuurmaatregelen en de bedrijfseconomische gevolgen;
  - op een wat hoger abstractieniveau is er behoefte aan kennis over biotoopbeheer (hoe doe je dat?) en over het invullen van ecologische verbindingzones door middel van agrarisch natuurbeheer;
2. Op *gebiedsniveau*:
  - hoe richt je een natuurvereniging op en hoe professionaliseer je die?
  - Hoe organiseer je samenwerking met andere organisaties in en buiten het gebied?
3. Op *beleidsniveau*:
  - welke gevolgen heeft het EU-beleid?
  - welke subsidiepotten zijn er beschikbaar voor agrarisch natuurbeheer? En welke fiscale regelingen?
  - welke garanties kan de overheid geven voor duurzame financiering? En voor het voorkomen van planologische schaduwwerking?

Ten aanzien van de bedrijfsmatige en gebiedsmatige kennis is benadrukt dat het hier niet alleen gaat om kennis van 'gevestigde' organisaties, maar vooral ook om praktijkkennis van agrariërs die al langer aan de slag zijn en inspirerend kunnen vertellen over hun ervaringen. Voorlichting 'van boer tot boer' is essentieel om mensen enthousiast te kunnen maken.

In de plantaardige sectoren zoals de fruitteelt liggen de vragen soms op een wat ander niveau. Zo is er bijv. nog weinig kennis (beschikbaar) over biologische fruitteelt en over andere mogelijkheden voor 'natuurgerichte' fruitteelt. Hier is dus vooral behoefte aan kennisontwikkeling.

Het rapport *De kennisinfrastructuur rond agrarisch natuur- en landschapsbeheer in vijf plattelandsgemeenten in Nederland - Vijf gebieden vergeleken* (De Groot e.a. 1996) concludeert dat agrariërs vooral behoefte hebben aan operationele kennis (hoe aan de slag op bedrijfsniveau?) en voorwaardelijke kennis (wat wil en biedt de overheid?). Onze inventarisatie leert dat er in West- en

Midden-Nederland inmiddels een duidelijk een extra kennisbehoefte is, en wel op het 'organisatorische' vlak, met name op gebiedsniveau. Dit verschil kan drie oorzaken hebben:

- het onderzoek uit 1996 richtte zich bewust op vijf gebieden waar nog weinig gebeurde aan agrarisch natuur- en landschapsbeheer, terwijl wij vooral met 'voorlopers' en bestuursleden van agrarische natuurverenigingen hebben gepraat;
- in de afgelopen twee jaar zijn de ontwikkelingen rond agrarisch natuurbeheer zeer snel gegaan;
- nog afgezien van het voorgaande zijn de ontwikkelingen in West- en Midden-Nederland sneller gegaan dan in veel andere delen van Nederland.

### 3.2 Verwachte kennisbehoefte

Voor de verwachte toekomstige kennisbehoefte zijn de volgende gesignaleerde ontwikkelingen (hoofdstuk 2) relevant:

- a. veel bedrijven zullen de komende jaren onder invloed van Europees en mondiaal (handels-) beleid minder inkomenscapaciteit kunnen halen uit de 'primaire' landbouwproductie. Zij zullen zich in toenemende mate ook richten op andere markten. Deze heroriëntatie vergt een nieuwe 'professionaliseringsronde' van boeren en tuinders. De behoefte aan kennis (niet alleen van natuur- en landschapsbeheer, maar ook van andere neventakken of specialisaties) zal sterk groeien;
- b. waar het gaat om kennis over agrarisch natuur- en landschapsbeheer, zijn er drie ontwikkelingen van belang:
  - het *scala aan vormen* van agrarisch natuur- en landschapsbeheer neemt toe. Zowel de diversiteit aan maatregelen op het eigen bedrijf als de betrokkenheid van agrariërs bij natuur- en landschapsbeheer buiten het bedrijf (beheer van bermen en dijken, maar ook van reservaten en andere natuurterreinen) groeit. Bovendien groeit door de oprichting van agrarische natuurverenigingen de *schaal* waarop natuurmaatregelen kunnen worden getroffen. Ook hiermee komen nieuwe typen beheer en nieuwe contractpartners in beeld;
  - de animo voor 'nieuwe collectieven' in het agrarisch natuur- en landschapsbeheer leidt niet alleen tot nieuwe typen natuur- en landschapsbeheer, maar ook tot nieuwe *organisatiestructuren* (met alle bijbehorende kennisvragen) en tot *nieuwe activiteiten*, tot dusverre vooral uitgevoerd door andere organisaties, zoals werving en begeleiding van deelnemers, sluiten en controleren van contracten en (coördineren van) de monitoring van resultaten. Ook deze activiteiten brengen veel nieuwe kennisvragen met zich mee;
  - de koopkrachtige 'markt' voor agrarisch natuurbeheer groeit, zowel bij de overheid (met name EU, rijk en provincies) als in de private sector (bijvoorbeeld natuurcompensatiegelden, natuursponsoring). Daar staat tegenover dat financiers in toenemende mate *kwaliteitsgaranties* vragen en dat de roep om 'groene' certificering toeneemt. Dit zal een extra impuls zijn voor de kennisbehoefte. Dit betekent echter waarschijnlijk ook dat de kennis(-leveranciers) in toenemende mate kwaliteitsgaranties moeten kunnen geven.
- c. veel overheden (met name de provincies, maar ook het rijk) hechten toenemende waarde aan een geïntegreerde, gebiedsgerichte aanpak. Daarbij worden de beleidsvelden landbouw, natuur en landschap, milieu, water, recreatie en ruimtelijke ordening zo goed mogelijk afgestemd en geïntegreerd. Boeren krijgen dus steeds minder te maken met sectorale beleidsdoelen, maar met een samenhangend pakket. Ook de boeren zelf hebben in toenemende mate behoefte aan een geïntegreerd pakket van maatschappelijke wensen. Dit betekent dat er weliswaar behoefte zal blijven aan natuur- en landschapskennis 'sec', maar dat de behoefte aan 'geïntegreerde' kennis over beleidsdoelen en bedrijfsmaatregelen toeneemt;
- d. naast natuur- en landschapsbeheer zijn er andere keuzemogelijkheden op bedrijfsniveau, zoals agro-toerisme, streekeigen productie of omschakeling op biologische landbouw. De agrariër zal steeds vaker de mogelijkheden, beperkingen en risico's van de ene mogelijkheid willen vergelijken

met die van andere mogelijkheden. Dit betekent dat er steeds meer behoefte komt aan brede kennis over de mogelijkheden voor 'platteland vernieuwing', en bovendien zo veel mogelijk 'in bedrijfsverband'.

In het verlengde hiervan geven de resultaten van de workshop en de vragenlijst aan dat er de komende jaren een verschuiving in de kennisbehoefte is te verwachten van inhoudelijke kennis naar meer 'organisatorische' kennis, gericht op de professionalisering, uitstraling en maatschappelijke inbedding van het agrarisch natuurbeheer. Meer specifiek schetsen de agrariërs het volgende beeld van de verwachte kennisbehoefte (N.B. als aanvulling op de huidige kennisbehoefte):

1. Op *bedrijfsniveau*:

- kennis over 'biotoopbeheer' en andere vormen van natuurbeheer;
- kennis over het 'aannemen' als natuurvereniging van beheerswerkzaamheden op een grotere schaal dan perceels- of bedrijfsniveau;
- kennis over het leveren van maatwerk op bedrijfsniveau en gebiedsniveau (de afgelopen jaren is het scala aan beheerspakketten uit de Regeling beheersovereenkomsten juist steeds verder gereduceerd).

2. Op *gebiedsniveau*:

- kennis over de mogelijkheden van professionalisering van het agrarisch natuurbeheer en de mogelijkheden tot het bieden van kwaliteitsgaranties;
- kennis over een professionele benadering van de 'markt' voor agrarisch natuurbeheer (goede PR/uitstraling, laten zien dat je een volwaardige partner bent van andere natuurorganisaties) en een professionele 'diplomatie' naar het beleid toe;
- kennis over professionele samenwerking met andere organisaties;
- kennis over het 'organiseren' van vernieuwingen. Hoe organiseer je op gebiedsniveau platteland vernieuwing, welke structuur is daarvoor nodig?
- ontwikkelen van toekomstplannen en -visies op gebieds- en bedrijfsniveau, zodat je een duidelijk kader/doel hebt waarbinnen je het bedrijf en het gebied ontwikkelt.

3. Op *beleidsniveau*:

- kennis over de relaties tussen natuur(beleid) en andere beleidsterreinen (met name milieu en ruimtelijke ordening). Deze beleidsterreinen raken steeds meer verweven.

## **Belangrijke verschillen tussen veehouderij en plantaardige sectoren**

Tot dusverre heeft het accent in de beschrijving van de kennisbehoefte sterk op de veehouderij gelegen. In de plantaardige sectoren, waar agrarisch natuurbeheer nog veel minder van de grond is gekomen, verschilt de kennisbehoefte op enkele belangrijke punten:

- in de akkerbouw is de animo voor agrarisch natuurbeheer nog goeddeels beperkt tot randenbeheer en natuurgerichte braaklegging, het eerste mede in relatie tot milieumaatregelen (spuitvrije zones etc.);
- in de fruitteelt is nog relatief weinig bekend over de mogelijkheden voor natuurbeheer, mede in relatie tot bijvoorbeeld biologische teelt. Hier is vooral behoefte aan kennisontwikkeling;
- in de bollenteelt zijn wel enkele initiatieven, maar het draagvlak is nog beperkt.

In algemene zin geldt dat de behoefte in de plantaardige sectoren meer ligt in de sfeer van kennisontwikkeling, relaties met het milieubeleid en draagvlakvergroting. De behoefte aan 'organisatorische' kennis is veel kleiner.

## 4 Het kennisaanbod

In dit hoofdstuk schetsen we een beeld van de huidige kennisinfrastructuur. Hiertoe hebben we gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van verschillende organisaties en hebben we aansluitend hierop een workshop georganiseerd. In dit hoofdstuk geven we een beknopte weergave van de resultaten. Een samenvatting van de gesprekken met alle geraadpleegde kennisorganisaties geven we in bijlage 2.

### 4.1 De organisaties

Een groot aantal organisaties is met betrekking tot ontwikkeling, doorstroming en aanbod van kennis over landbouw en natuur actief. Verschillende organisaties houden zich bezig met zowel ontwikkeling, als doorstroming als aanbod van kennis. Bij elke organisatie ligt echter het hoofddaccent bij één van deze 3 onderdelen. In het schema op pagina 21 zijn de belangrijkste organisaties gepositioneerd naar 'hoofddaccent'. Deze positionering geeft dus niet de volle reikwijdte van de feitelijke activiteiten weer. Dit geeft een globaal beeld van de huidige kennisinfrastructuur.

Hieronder volgt een korte kenschets van de voor agrariërs belangrijkste kennisaanbieders:

1. De Landbouwvoorlichting (DLV) heeft agrarisch natuurbeheer 'ontdekt' als marktgebied. Er wordt naar gestreefd om een bedrijf integraal te kunnen adviseren. Natuurkennis ontbrak tot voor kort, maar hier wordt hard aan gewerkt. Agrarisch natuurbeheer heeft binnen de organisatie, evenals recreatie en toerisme, een duidelijke plaats gekregen.
2. De Agrarische Opleidingscentra (AOC's) hebben een actieve rol in de cursussen agrarisch natuurbeheer. Zij willen ook de komende jaren een spilfunctie (blijven) vervullen waar het gaat om (gecertificeerd) cursorisch onderwijs. Er is sprake van een verbreding naar plattelandsondernemerschap. Ook hiervoor zijn cursussen ontwikkeld.
3. De provinciale stichtingen Landschapsbeheer zijn gericht op doorstroming en aanbod van ecologische kennis. Landschapsbeheer wil op dit onderdeel (ook) in de toekomst hét loket zijn op het terrein van ondersteuning, advisering en subsidiëring van agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Er zijn wat verschillen in takenpakket tussen de drie betrokken provinciale stichtingen.
4. In Natura (voorheen WLTO-Koepel) houdt zich, althans waar het gaat om kennisaanbod, op dit moment vooral bezig met het verzorgen van cursussen agrarisch natuurbeheer en het ontwikkelen van een kadercursus voor bestuurders van natuurverenigingen. Ook heeft de stichting een afstemmingsoverleg voor het cursusaanbod in West-Nederland in het leven geroepen. Daarnaast fungeert In Natura als vraagbaak voor agrariërs en agrarische natuurverenigingen.
5. De Dienst Landelijk Gebied (DLG) is actief op diverse gebieden: van agrarisch adviseur 'aan de keukentafel' tot beleidsadviseur. En uiteraard als aanbieder van beheersovereenkomsten. De komende jaren zal DLG een scherpere scheiding aanbrengen tussen uitvoering van regelingen (Programma Beheer) en advieswerk. Daarnaast wil DLG ook 'makelaar' zijn tussen vraag en aanbod.
6. Proefboerderij Zegveld is hét proefbedrijf op het terrein van veehouderij en natuur. Jaarlijks wordt de proefboerderij door veel agrariërs uit West- en Midden-Nederland bezocht. Zodoende heeft hij een belangrijke rol in het kennisaanbod.
7. De Volkshogeschool Bergen profileert zich de laatste jaren steeds nadrukkelijker met advies, vorming en training op het terrein van plattelandsontwikkeling. Voorbeelden hiervan zijn cursussen ecologisch beheer, agrarisch natuurbeheer, plattelandstoerisme en vernieuwend agrarisch ondernemerschap. De meerwaarde van de VHS ligt met name bij kennisoverdracht en procesbegeleiding.
8. De Stichting Beheer Natuur en Landelijk Gebied (SBNL) is actief op het gebied van onderzoek, voorlichting en beleidsbeïnvloeding. Zij ondersteunt enkele agrarische natuurverenigingen en

functioneert daar als ‘projectontwikkelaar’, adviseur en begeleider van projecten. Daarnaast maakt SBNL bedrijfsnatuurplannen.

## 4.2 Omvang van het kennisaanbod

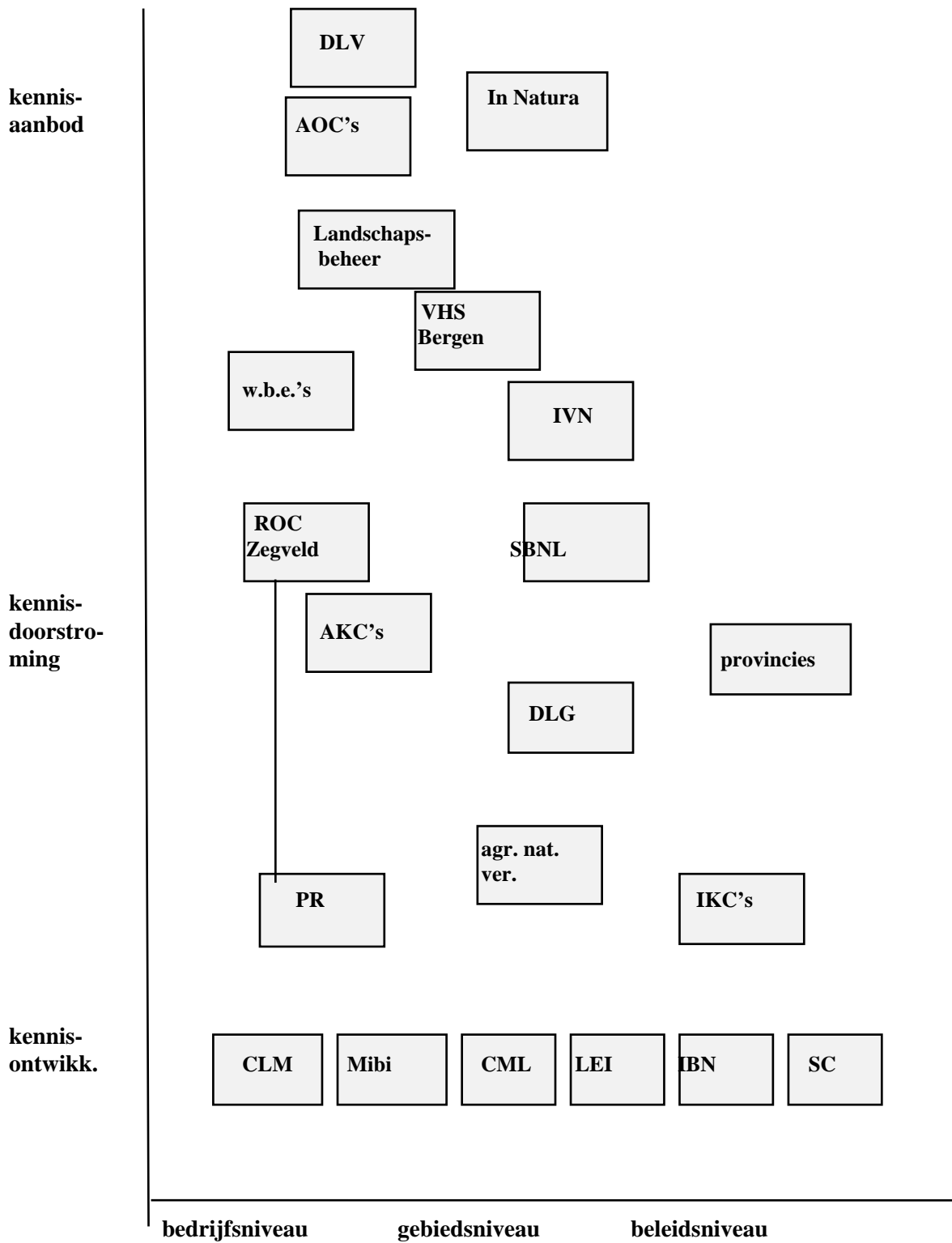
Uit de gesprekken met de verschillende kennisaanbieders is een beeld verkregen van het (kwantitatieve) kennisaanbod op dit moment. In onderstaand schema is de omvang van het kennisaanbod aangegeven in termen van het aantal actieve organisaties.

### Globale indicatie omvang kennisaanbod (in termen van aantal organisaties) voor de verschillende aspecten van agrarisch natuurbeheer

kennisonderdeel	aantal aanbiedende organisaties
<b>bedrijfsniveau</b>	
natuurkennis algemeen	groot
natuur op eigen bedrijf	groot
natuurmaatregelen op eigen bedrijf	groot
technische inpasbaarheid	redelijk groot
economische gevolgen/mogelijkheden	redelijk groot
fiscale gevolgen/mogelijkheden	gering
<b>gebiedsniveau</b>	
regionale initiatieven	groot
organiseren samenwerking	redelijk groot
organiseren belangenbehartiging	gering
fondswerving	gering
productafzet/vermarketing	matig groot
<b>beleidsmatig</b>	
diverse beleidsvelden	redelijk groot
(subsidie)regelingen	matig groot

In zijn algemeenheid kunnen we concluderen dat het kennisaanbod op bedrijfsniveau (de fiscale aspecten uitgezonderd) voldoende is. Duidelijke leemten zijn er bij het kennisaanbod op gebiedsniveau (fondswerving, vermarketing en belangenbehartiging) en op beleidsniveau. Bij de ontwikkeling van kennis is er de laatste jaren sprake van een sterke intensivering en verbreding. Ook het kennisaanbod neemt sterk toe. Verschillende organisaties hebben agrarisch natuurbeheer, soms in de bredere context van plattelandsvernieuwing, geïntroduceerd als werkterrein. Ten slotte, maar niet het minst belangrijk: zowel kennisvragers als kennisaanbieders zien goede perspectieven voor het opzetten van een digitaal kennisaanbod. Hier liggen nog vele onbenutte mogelijkheden.

**Positionering van de voornaamste kennisorganisaties naar het hoofdaccent van hun werkzaamheden**





### **4.3 Toegankelijkheid en integratie van het kennisaanbod**

Een belangrijk knelpunt dat uit dit onderzoek naar voren komt, is de soms moeizame toegankelijkheid van de kennis. Het sterk versnipperde aanbod leidt ertoe dat het voor kennisvragers onvoldoende duidelijk is welke kennis, bij welke organisatie aanwezig is.

Dit wordt met name veroorzaakt door het grote aantal organisaties dat actief is rond dit thema en de soms gebrekkige samenwerking tussen deze organisaties. Hierdoor is op dit moment ook sprake van een weinig integraal kennisaanbod. Veel veehouders staan de komende jaren voor belangrijke strategische keuzen voor hun bedrijf. Inzetten op (verdere) verbreding van de inkomensbasis door bijvoorbeeld agrarisch natuurbeheer is daarbij één van de opties. Hiervoor dient een veehouders inzicht te hebben in zowel ecologie, bedrijfstechnische aspecten als economie. Integratie van kennis zowel op bedrijfs- als op gebiedsniveau is van wezenlijk belang.

Bovenstaande wordt door zowel kennisvragers als kennisaanbieders als ongewenst ervaren. Alle organisaties zijn overtuigd van de noodzaak tot een betere coördinatie én een betere samenwerking. Dat deze samenwerking in de praktijk maar mondjesmaat tot stand komt heeft met name te maken met wantrouwen en competentie tussen organisaties.

### **4.4 Kwaliteit van het kennisaanbod**

Uit het onderzoek komt naar voren dat de kwaliteit van het kennisaanbod een belangrijk aandachtspunt is. Agrarisch natuurbeheer heeft alleen echt toekomst als het professioneel wordt uitgevoerd. De kwaliteit van het kennisaanbod dient zodanig te zijn dat een hoogwaardig niveau ook gehaald kan worden. Een systeem van kwaliteitsborging en certificering wordt naar de toekomst toe dan ook gezien als onontbeerlijk. Ook de financiers hechten meer en meer aan de kenniscomponent en de mate van professionaliteit in beheer.

Over de kwaliteit van het kennisaanbod lopen de meningen van de kennisvragers sterk uiteen. Vrij breed wordt erkend dat er grote verschillen zijn in prijs-kwaliteitverhouding.

Bij de organisaties bleek overigens weinig inzicht aanwezig in de 'benutting' van de aangeboden kennis. In zijn algemeenheid vindt men dat de kwaliteit van de kennis wel verder dient te verbeteren.

Belangrijke belemmeringen voor een goede kwaliteitsontwikkeling zijn echter:

- de gebrekkige samenwerking tussen organisaties waardoor de noodzakelijke integratie niet tot stand komt
- het gebrek aan invloed van kennisvragers op de kennisontwikkeling waardoor uiteindelijk het aanbod onvoldoende is afgestemd op de vraag. Dit vereist uiteraard ook dat de kennisvragers hun vragen sterker manifesteren.

Dit zijn zaken die met name in de organisatorische sfeer liggen. Deze krijgen in het vervolg van dit rapport de nodige aandacht.

### **4.5 Financiering van kennis**

Zowel kennisvragers als kennisaanbieders pleiten voor aandacht voor de financiering van kennis. De kennisvragers geven aan (zie ook hoofdstuk 3) dat zij een meer vraaggestuurde geldstroom voor kennis gewenst vinden. Ook het project "kennisinfrastructuur" van het ministerie van LNV zet daarop in. Hierdoor kunnen kennisvragers (boeren, natuurverenigingen):

- meer invloed krijgen op de kennisontwikkeling;
- zelf bepalen welke kennisaanbieder zij inschakelen.

De financiering van kennis(stromen) in de toekomst is een belangrijk aandachtspunt.

Gedeeltelijk zal de financiering uit de private markt moeten komen, maar waar het gaat om natuur en landschap wordt een substantiële overheidsbijdrage als logisch gezien (de markt voor natuur en landschap is immers nog grotendeels een overheidsmarkt).

## 5 Mogelijkheden voor betere afstemming van vraag en aanbod

In dit hoofdstuk beschrijven we de mogelijkheden voor een betere kennisdoorstroming.

De huidige kennisstructuur blijkt ontoereikend ten aanzien van:

- a. de volledigheid van het aanbod (met name waar het gaat om kennis op gebiedsniveau);
- b. de toegankelijkheid van kennis (aanbod is versnipperd, marktprofilering is gering);
- c. de integratie van kennisvelden (landbouw, natuur, landschap, milieu, water, recreatie, ruimtelijke ordening);
- d. de kwaliteit van het kennisaanbod (redelijk tot goed, maar grote verschillen in prijs-kwaliteitverhouding);
- e. de invloed van de 'praktijk' op de kennisontwikkeling.

Belangrijk knelpunt op dit moment is dat de onderlinge afstemming tussen organisaties sterk te wensen overlaat.

Hierna beschrijven we kort vijf mogelijke varianten. Op basis van onderlinge afweging van deze varianten zijn vervolgens in de hoofdstukken 6 en 7 de twee meestbelovende varianten organisatorisch wat verder uitgewerkt.

We larderen de hoofdstukken 5, 6 en 7 met voorbeelden (in tekstkaders) van steunpunten, loketten en andere initiatieven in andere delen van het land.

### 5.1 Randvoorwaarden

Op basis van de bevindingen uit het onderzoek is een aantal varianten denkbaar voor een betere kennisdoorstroming. Deze schetsen we in paragraaf 5.2. Vooraf formuleren we randvoorwaarden voor een nieuwe kennisstructuur. Deze structuur moet:

- a. garant staan voor structurele afstemming tussen de betrokken organisaties;
- b. een goede afstemming van kennisontwikkeling, -doorstroming en -aanbod bevorderen;
- c. geïntegreerde, multidisciplinaire kennis 'in bedrijfsverband' kunnen aanbieden;
- d. een gemakkelijke toegang tot kennis verschaffen;
- e. een systeem van kwaliteitsborging en certificering van kennis (kunnen) inbouwen;
- f. inspelen op de toename van vraaggestuurde kennis- en geldstromen;

Bij de beschrijving van de mogelijke varianten staan we bovendien stil bij de mogelijkheden voor financiering.

### 5.2 Mogelijke varianten

#### a. Autonome ontwikkeling, i.c. niets extra's doen

In deze variant worden er geen speciale maatregelen getroffen om kennisvraag en kennisaanbod beter af te stemmen. Sommige kennisorganisaties hebben een lichte voorkeur voor deze variant boven andere varianten. Argumenten daarbij zijn:

- de kennisorganisaties zullen de komende jaren uit eigen beweging tot een betere samenwerking en afstemming komen (vergelijk het afstemmingsoverleg over het cursusaanbod);
- boeren kunnen voor hun vragen en verzoeken in toenemende mate terecht bij 'hun' agrarische natuurvereniging. Deze nieuwe collectieven zullen zich steeds verder professionaliseren en zullen steeds beter hun weg vinden in het kennisaanbod.

### Beoordeling

Hoewel bovengenoemde argumenten zeker hout snijden, is uit gesprekken met zowel de kennisvragers als kennisaanbieders gebleken dat deze variant *op korte termijn* onvoldoende soelaas zal bieden:

- er zijn gerede twijfels of de kennisorganisaties uit eigen beweging een voldoende graad van samenwerking en afstemming zullen bereiken. Veel van de geraadpleegde personen schatten in dat hieraan toch een ‘externe’ impuls gegeven moeten worden;
- de variant gaat voorbij aan de wens van de kennisvragers om een ‘loket’ in het leven te roepen voor het op dit moment nog vrij omvangrijke ‘peloton’ van boeren die niet zijn aangesloten bij een agrarische natuurvereniging of milieucoöperatie, maar wel veel vragen hebben op het gebied van agrarisch natuur- en landschapsbeheer en plattelandsvernieuwing.

Om deze redenen is de variant “autonome ontwikkeling” niet verder uitgewerkt.

#### **Servicecentrum Plattelandsontwikkeling Achterhoek (SPA)**

Het SPA, gestart in 1996, is voortgekomen uit het Platform Achterhoek, een informeel samenwerkingsverband van een breed scala aan organisaties, dat overigens nog steeds bestaat.

Doel van het SPA is het stimuleren van een duurzame plattelandsontwikkeling in de Achterhoek met speciale aandacht voor de functies landbouw, milieu, natuur en recreatie/toerisme. Het servicecentrum bundelt, coördineert en verspreidt relevante informatie en kennis. Het wil zowel kennisloket, -makelaar, als -coördinator zijn. Daarnaast speelt het de rol van aanjager van projecten. Zo kunnen streekbewoners bij het SPA terecht voor allerhande subsidieaanvragen en is het SPA tevens projectbureau voor het WCL De Graafschap en voor het Milieuzorggebied Hummelo en Keppel.

Medio 1998 zal het SPA officieel een stichting worden, opgericht door GLTO, waterschap Rijn en IJssel, Agrarisch Onderwijscentrum Oost-Nederland (AGRON) en DLV. In het stichtingsbestuur zullen naast de oprichtende partijen deelnemen de Regio Achterhoek, de Gelderse Milieufederatie en het Recreatieschap Achterhoek en Liemers. Bestuursadviseurs worden het ministerie van LNV (directie Oost), de provincie Gelderland en de directeur van het SPA. Daarnaast zijn de volgende organisaties nauw betrokken: de streek-VVV, Landschapsbeheer Gelderland en de Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein. Het SPA heeft nu 9 (part-time) medewerkers, gedetacheerd vanuit zes van de betrokken organisaties. De meeste medewerkers zijn generalisten, maar er zijn nu ook drie specialisten voor natuurbeheer, waterbeheer en recreatie. Veel vragen kunnen daardoor direct worden beantwoord. Vragen die het SPA niet zelf kan beantwoorden, worden doorgestuurd naar een van de aangesloten organisaties.

#### **b. Formeren van een kenniscluster: intensievere samenwerking en productafstemming, introductie van een centraal loket**

In deze variant komen de belangrijkste kennisaanbieders tot een schriftelijke overeenkomst waarin ze afspraken maken over een intensievere samenwerking, over afstemming van producten en diensten en over introductie van een gezamenlijk loket. Dit noemen we een ‘kenniscluster’. Er wordt geen nieuwe organisatie in het leven geroepen; de bestaande organisaties werken nauwer samen en geven gezamenlijk gestalte aan één centraal en gemakkelijk toegankelijk kennisloket: een centraal telefoonnummer voor praktische informatie, bemand door een ervaren agrarisch natuurbeheerder. Deze variant vertoont enige gelijkenis met het initiatief voor het steunpunt agrarisch natuurbeheer in Friesland (zie kader), dat ook gestalte krijgt door intensievere samenwerking tussen bestaande organisaties.

### Beoordeling

Deze variant komt verregaand tegemoet aan de gestelde randvoorwaarden terwijl toch geen nieuwe, relatief dure, organisatie hoeft te worden opgezet. Uit gesprekken met kennisaanbieders en kennisvragers blijkt voor deze variant een vrij groot draagvlak bestaat. In de volgende paragraaf hebben we deze variant organisatorisch verder uitgewerkt.

### **c. Instellen van een verwijzloket**

In deze variant wordt er één centraal informatiepunt (loket) in het leven geroepen. Dit loket kan veel gestelde vragen zelf beantwoorden, maar heeft vooral een doorverwijsfunctie naar bestaande organisaties.

### Beoordeling

Deze variant voldoet in slechts geringe mate aan de gestelde randvoorwaarden. In de gesprekken met kennisvragers en -aanbieders blijkt deze variant niet op draagvlak te kunnen rekenen. Hij levert nauwelijks meerwaarde op ten opzichte van de huidige praktijk. Een doorverwijsloket heeft nauwelijks 'sturingskracht' in de richting van de kennisontwikkeling en zal ook weinig invloed hebben op een betere afstemming van kennis(producten). Om deze redenen is het verwijzloket niet verder uitgewerkt

### **d. Instellen van een basisinformatieloket (Stichting Kennisloket)**

In deze variant wordt er een nieuwe rechtspersoon in het leven geroepen: de Stichting Kennisloket West- en Midden-Nederland. Doelstelling van dit kennisloket is het zorgdragen voor een goede kennisdoorstroming en -aanbod. Bij dit kennisloket is algemene expertise op het terrein van landbouw, natuur en landschap aanwezig. Veel vragen zullen dus meteen kunnen worden beantwoord. Specialistische vragen worden genoteerd en doorgespeeld naar bestaande organisaties, vertegenwoordigd in het bestuur. Het loket zorgt er dan voor dat de vrager op tijd het juiste antwoord krijgt.

### Beoordeling

Deze variant komt goed tegemoet aan de gestelde randvoorwaarden. Nadeel is dat er sprake is van een nieuwe organisatie ('de zoveelste speler op het veld'). Bovendien zijn sommige organisaties bevreesd dat zij op deze manier verantwoordelijkheden moeten overdragen aan de nieuwe stichting, terwijl zij die verantwoordelijkheid juist cruciaal achten voor een goede kennisvoorziening. Anderen (veelal degenen die het kenniscluster te vrijblijvend achten) zien deze variant juist als enige mogelijkheid om voldoende 'body' te geven aan afstemming van kennis en sturing van de kennisontwikkeling. Hoewel het draagvlak voor deze variant bij zowel kennisvragers als kennisaanbieders beperkt is, is deze variant toch nader uitgewerkt, omdat hij immers wel aardig voldoet aan de randvoorwaarden.

### **e. Oprichten van een volwaardig Agrarisch KennisCentrum (AKC)**

Ook in deze variant is sprake van een nieuwe organisatie: een volwaardig Agrarisch Kennis Centrum. Een dergelijk AKC heeft volwaardige eigen expertise op het gebied van landbouw, natuur en landschap. Wil deze variant voldoen aan de randvoorwaarden, dan zal het AKC ook expliciete taken moeten krijgen ten aanzien van de ontwikkeling en de afstemming van kennis.

### Beoordeling

Deze variant kan aan veel randvoorwaarden voldoen, maar wordt door iedereen gezien als te 'zwaar'. Hij kan bij geen van de geraadpleegde partijen rekenen op draagvlak:

- niemand heeft behoefte aan een nieuw instituut (probleem is niet het ontbreken van kennis, maar de organisatie en toegankelijkheid ervan);

- de financiering zal waarschijnlijk problematisch worden;
- op zich heeft een nieuw instituut geen ‘sturingskracht’ over andere organisaties om een betere coördinatie van kennis te bewerkstelligen. Het initiatief voor een betere coördinatie moet juist vanuit de bestaande organisaties komen, zo vinden velen.

De twee laatste varianten (Stichting Kennisloket en volwaardig AKC) vertonen overeenkomsten met de voorbeelden SPA (Achterhoek) en STIMULAND (Overijssel; zie kaders). Belangrijke verschillen zijn echter dat de laatstgenoemde voorbeelden een breder takenpakket hebben (kennisoverdracht is slechts één van de activiteiten) en dat ze een breder werkterrein hebben dan alleen agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ze bestrijken het gehele veld van platteland vernieuwing).

### **Twee varianten nader uitgewerkt**

Op basis van bovenstaande beoordeling werken we in de volgende hoofdstukken twee varianten nader uit:

- **Kenniscluster (hoofdstuk 6);**
- **Stichting Kennisloket (hoofdstuk 7).**

#### **Steunpunt agrarisch natuur- en landschapsbeheer Friesland**

In Friesland is een steunpunt voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer in een vergevorderd stadium van voorbereiding. Voorstel is dat er één loket komt, met een eigen telefoonnummer, waar agrariërs terecht kunnen voor informatie over natuurmaatregelen, over het oprichten van een natuurvereniging of over regelingen voor agrarisch natuurbeheer. Daarnaast zou het steunpunt een rol kunnen spelen in de beleidsontwikkeling (bijv. zoeken naar maatwerk voor initiatieven die afwijken van het reguliere instrumentarium), in het stimuleren van agrarisch natuurbeheer in algemene zin en in de coördinatie van projecten op dit gebied.

In het steunpunt zullen samenwerken de provincie Friesland, de Fries/Flevolandse Land- en Tuinbouworganisatie (FLTO), de Dienst Landelijk Gebied (DLG) en Landschapsbeheer Friesland. De provincie is bestuurlijk verantwoordelijk voor het steunpunt; aansturing vindt plaats door de Provinciale Commissie Landelijk Gebied (PCLG).

Provincie en FLTO, die het steunpunt financieren, zullen tezamen 1,8 fte beschikbaar stellen voor het steunpunt.

## 6 Het kenniscluster nader uitgewerkt

### 6.1 Opzet en doelstelling

Voor een periode van vier jaar komen de op dit moment belangrijkste kennisaanbieders tot een samenwerkingsovereenkomst: het zogenaamde kenniscluster.

Kandidaten voor het kenniscluster in West- en Midden-Nederland zijn de volgende organisaties:

- In Natura (voorheen WLTO-Koepelorganisatie);
- de GLTO (deelnemer in de Utrechtse aanzet tot samenwerking);
- de provinciale stichtingen Landschapsbeheer (NH, ZH en Utrecht);
- RSP-Zegveld;
- de AOC's;
- DLV West-Nederland;
- DLG;
- VHS Bergen;
- SBNL;
- één of meer 'gevorderde' agrarische natuurverenigingen (namelijk degene die inmiddels naast kennisvrager ook zelf kennisaanbieder zijn).

Doelstelling van dit kenniscluster is het zorgdragen voor een goede kennisdoorstroming en kennisaanbod op het terrein van landbouw, natuur en landschap in West- en Midden Nederland. De verwachting is dat na de periode van 4 jaar er sprake is van een andere situatie met betrekking tot kennisdoorstroming- en aanbod. De natuurverenigingen zullen steeds verder 'clusteren', in ieder geval organisatorisch, tot grotere eenheden. Deze clusters zullen, in combinatie met de ontwikkeling naar vraaggestuurde geldstromen voor kennis, steeds meer greep krijgen op het kennisaanbod. Daarom zal na een periode van 4 jaar opnieuw bekeken moeten worden op welke wijze kennisdoorstroming en -aanbod het beste kunnen worden georganiseerd. De opzet en het functioneren van het kenniscluster kan jaarlijks worden geëvalueerd en zo nodig worden bijgesteld. In de samenwerkingsovereenkomst kunnen daartoe evaluatiecriteria worden opgenomen. De opzet van het kenniscluster maakt het ook mogelijk om op elk gewenst moment organisaties toe te voegen aan of terug te trekken uit het cluster.

Het kenniscluster zorgt niet alleen voor afstemming van producten en diensten, maar introduceert ook een telefonisch loket voor praktische vragen over agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Het idee daarbij is als volgt. Er wordt een *pool* samengesteld van ervaren 'boerennatuurbeheerders'. Deze bestaat uit praktizerende boeren, maar ook uit anderen die op dit gebied veel expertise hebben en de boerentaal spreken. Het cluster formuleert kwaliteitseisen (een 'profiel') voor de deelnemers in de *pool*. Tussen de deelnemers worden afspraken gemaakt over bereikbaarheid; er wordt een rooster samengesteld wie wanneer 'telefoon dienst' heeft. Er geldt één centraal telefoonnummer, maar door middel van een doorschakelsysteem krijgt de beller degene die 'dienst' heeft aan de lijn. De deelnemers houden geen kantoor, maar zijn 'thuis' telefonisch bereikbaar en worden betaald naar rato van het aantal 'diensturen'. Zo krijgen bellers op elk gewenst moment iemand aan de lijn die veel ervaring heeft en (bij lastige vragen) direct toegang heeft tot het kenniscluster.

Cruciaal is wel dat er methoden worden gezocht om de kennis die de *pool* van ervaren mensen verspreidt en opdoet, ook weer terug te sluisen naar de organisaties die het cluster vormen. Gebeurt dat niet, dan bestaat het risico dat kennis en ervaringen binnen het cluster zelf niet goed doorstromen.

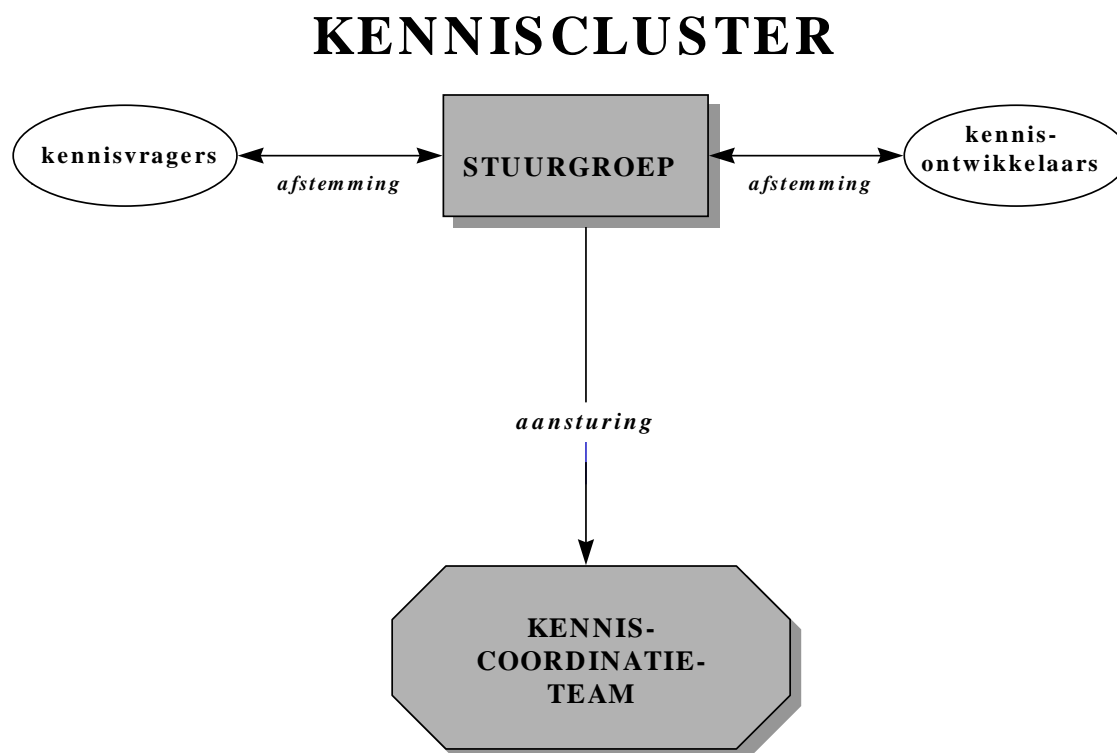
## 6.2 Organisatie

De variant ‘Kenniscluster’ houdt, zoals al aangegeven, in dat de genoemde organisaties een samenwerkingsverband aangaan. Er komt dus geen nieuwe organisatie (AKC) met betrekking tot landbouw, natuur en landschap.

Het kenniscluster omvat organisatorisch de volgende onderdelen (zie de figuur):

- het kenniscoördinatieteam (zie onderdeel c);
- de stuurgroep (zie onderdeel d).

Daarnaast is het wellicht zinvol om één organisatie te kiezen als ‘trekker’ van het cluster, al is het alleen maar om uit organisatorisch oogpunt (bijeenroepen vergaderingen etc.). Een ‘secretariaatsrol’ voor één van de deelnemers hoeft in beginsel niet op gespannen voet te staan met het uitgangspunt van een cluster van gelijkwaardige organisaties.



## 6.3 Het kenniscoördinatieteam

Vanuit elke organisatie wordt een contactpersoon (‘kenniscoördinator’) benoemd. Gezamenlijk vormen deze contactpersonen het kenniscoördinatieteam. Dit team moet feitelijk invulling geven aan het kenniscluster. Taken zijn bijvoorbeeld:

- feitelijke afstemming van kennisproducten en -diensten (zoals nu al gebeurt voor de cursussen agrarisch natuurbeheer);
- formuleren van wensen ten aanzien van de kennisontwikkeling en overleg met de kennisontwikkelaars;
- bespreken van binnengekomen vragen en aanvragen; overleg over taakverdeling;
- bespreken van de mogelijkheden voor een betere marktprofilering van het cluster en van de deelnemende organisaties;



- bespreken van nieuwe ontwikkelingen (zoals de mogelijkheden van het Internet voor kennisverspreiding).

Hiertoe overlegt het team regelmatig (bijv. elke twee of drie weken). Behalve de coördinatoren vanuit de betrokken organisaties kan het coördinatieteam worden aangevuld met externe deskundigheid.

## 6.4 De stuurgroep

Het kenniscluster wordt aangestuurd door een stuurgroep. Deze stuurgroep bestaat uit bestuurlijke vertegenwoordigers van genoemde organisaties, aangevuld met een of meerdere vertegenwoordigers vanuit de kennisvragers (zoals de verenigingen voor agrarisch natuurbeheer).

De stuurgroep is, hoewel zij geen rechtspersoonlijkheid heeft, ‘bestuurlijk’ verantwoordelijk voor:

- het goed functioneren van het kenniscoördinatieteam;
- heldere afspraken tussen betrokken organisaties;
- afstemming tussen kennisvraag, kennisontwikkeling en kennisaanbod;
- verantwoording (financieel en inhoudelijk) naar betrokken organisaties.

### **Agrarisch Kenniscentrum (AKC) Noord-Holland-Noord**

Het AKC-NHN heeft de volgende missie: “Het AKC is dé kennismakelaar die complexe problemen, gericht op vernieuwing, in de agrarische sector en de ketenpartijen door analyse van ideeën, formeren van kennisteams en organiseren van de uitvoering, tot een oplossing brengt”. Het AKC wil daarmee samen met het bedrijfsleven een strategische alliantie zijn tussen onderzoek, onderwijs en voorlichting. Het kan door alle agrarische sectoren worden ingeschakeld. Eén van de producten van het AKC is het opsporen en bijeenbrengen van vraag en aanbod daar waar kennis wel beschikbaar, maar niet vrij toegankelijk is. Het bestuur van het AKC-NHN wordt gevormd door het AOC Clusius College, DLV, het Laboratorium voor Bloembollenonderzoek te Lisse, de provincie Noord-Holland, de Stichting Proeftuin Zwaagdijk, de Stichting Proefboerderij Prof. dr. J.M. van Bemmelenhoeve en de WLTO.

## 6.5 Afstemming met kennisvragers en kennisontwikkelaars

Ontwikkelingen met betrekking tot agrarisch natuurbeheer gaan razendsnel. Naar verwachting zullen ook de komende jaren zaken voortdurend in beweging blijven. Om het kenniscluster snel en adequaat in te laten spelen op nieuwe ontwikkelingen is een goede afstemming tussen kennisvraag en kennisaanbod van groot belang. Hierbij is het eveneens van belang dat er vanuit de kennisvragers meer invloed is op de kennisontwikkeling. Hier ligt een belangrijke coördinerende taak voor het cluster. Om hier invulling aan te geven vindt er vanuit de stuurgroep een structureel afstemmingsoverleg plaats met zowel de kennisvragers als kennisaanbieders

## 6.6 Stappen voor een klantvriendelijk kennisaanbod

Om een goede toegankelijkheid naar het kennisaanbod te realiseren wordt de volgende werkwijze (stappen) voorgesteld:

- er is 1 centraal telefoonnummer/E-mail adres;
- een klant (agrariër, natuurvereniging of overig) komt met een concrete vraag binnen op dit centrale punt;
- er is altijd iemand aanwezig om de vraag op te vangen (uit de telefoonpool van ervaren ‘boeren natuurbeheerders’);
- de vraag wordt direct beantwoord óf doorgegeven aan de coördinator van de organisatie tot wiens kennisveld het onderwerp behoort;

- deze coördinator neemt contact op met de klant en zorgt voor antwoord;
- meer specifieke vragen met een meer geïntegreerd karakter worden besproken in het coördinatieteam;
- bij vragen naar concrete kennisproducten of diensten (bijvoorbeeld ontwikkeling cursussen en trainingen, opstellen visies en bedrijfsnatuurplannen) kan het coördinatieteam besluiten hier een apart project van te maken. Het cluster zorgt voor afstemming en taakverdeling waar het gaat om producten en diensten.

## 6.7 Locatie

Aangezien het cluster geen eigen ‘staf’ heeft en het telefonisch loket wordt bememd door een ‘vliegende brigade’ van ervaren natuurbeheerders, is er geen kantoor nodig en is er dus geen lokatiekeuze aan de orde.

## 6.8 Inhoud samenwerkingsovereenkomst

De variant kenniscluster staat of valt met de samenwerking tussen de partijen. De te sluiten samenwerkingsovereenkomst dient niet vrijblijvend van karakter te zijn. Rechten, plichten en verantwoordelijkheden dienen goed beschreven te zijn.

In de samenwerkingsovereenkomst dient in ieder geval te worden beschreven:

- doel en taken;
- rechten en plichten;
- aansturing en vertegenwoordiging;
- aansprakelijkheid;
- de organisatorische opzet zoals hierboven beschreven;
- zo nodig: de organisatorisch ‘hoofdaansprakelijke’ binnen het cluster;
- de inhoudelijke inbreng van elke organisatie;
- de financiële/materiële inbreng van elke organisatie;
- werkwijze ten aanzien van toelating of terugtrekking van deelnemers;
- werkwijze en criteria bij de jaarlijkse en de ‘finale’ evaluatie van het cluster;
- redenen voor ontbinding van de overeenkomst.

## 6.9 Financiering

Het kenniscluster wordt gevormd door bestaande organisaties; er is geen sprake van een nieuwe organisatie met een eigen apparaat. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat het cluster geen geld kost, maar wel dat de kosten vooral bestaan uit arbeid die de organisaties terwille van het cluster inzetten. Bij de financiering van het cluster zijn de volgende aspecten van belang:

1. Financiering is nodig voor zowel de organisatie, coördinatie en afstemming van activiteiten als voor het aanbieden van kennis, inclusief het telefonisch loket.
2. We gaan er van uit dat de deelnemende organisaties ook zelf belang hebben bij de samenwerking, die immers kan leiden tot efficiëntieverhoging. Het inzetten van menskracht ten behoeve van het cluster mag daarom, in ieder geval voor een deel, ook worden beschouwd als een investering in de eigen organisatie. Bovendien zal een deel van de activiteiten voor het cluster natuurlijk bestaan uit ‘regulier’ werk.
3. Naast een eigen bijdrage kunnen er bijdragen worden gevraagd van rijk en provincies. De provincies hebben aangegeven dat zij ten aanzien van kennis een faciliterende rol (willen) hebben. Ook in andere delen van Nederland betalen de provincies mee aan soortgelijke steunpunten of participeren zij er zelfs actief in. De rijksoverheid heeft aangegeven een goede kennisinfrastructuur op het gebied van agrarisch natuurbeheer ook te beschouwen als een rijkstaak. In het Programma

Beheer is daarvoor ook budget uitgetrokken (vanaf 1998 jaarlijks een miljoen). Daarnaast is kennis één van de thema's in de besteding van de zogeheten ICES-gelden, maar het is nog onduidelijk in hoeverre landbouw en natuurbeheer daarvan kunnen profiteren. De WLTO heeft onlangs een fors bedrag geclaimd voor kennis ten bate van het landelijk gebied (*Binnentuin & Buitenhof* 1998).

4. Voor gerichte opdrachten, zoals een cursus agrarisch natuurbeheer, een managementtraining of een bedrijfsnatuurplan, kan steeds meer worden uitgegaan van marktwerking. Kennisvragers, waaronder agrarische natuurverenigingen, zullen hiervoor naar verwachting in toenemende mate budgetten ter beschikking hebben.

Op basis hiervan kunnen we ons de financieringsstructuur van het kenniscluster als volgt voorstellen:

- a. *Organisatie, coördinatie en afstemming*. Deze taken worden uitgevoerd door het coördinatieteam. Ze zouden als volgt kunnen worden gefinancierd:
  - bekostiging gedeeltelijk door (intern gefinancierde) inzet van eigen menskracht;
  - externe financiering door de betrokken provincies.
- b. *Kennisaanbod - basisservice*. Agrariërs en natuurverenigingen kunnen voor algemene vragen kosteloos terecht bij het kenniscluster. Deze service wordt grotendeels verzorgd door de 'telefoonbrigade'. Voor de financiering van deze basisservice kan worden gedacht aan de provincies en/of rijksmiddelen (budget kennisinfrastructuur Programma Beheer of zelfs ICES-gelden).
- c. *Specifiek kennisaanbod*. Hierbij gaat het om grotere, gerichte opdrachten. Het is aannemelijk dat deze steeds vaker door projectfinanciering 'uit de markt' kunnen worden gefinancierd. Deze geldstroom zal de komende jaren naar verwachting zowel absoluut als relatief toenemen.

Een ruwe schatting leert dat het kenniscluster f 100 à 150.000,- per jaar gaat kosten.

#### **Stichting STIMULAND Overijssel**

STIMULAND is eind 1996 opgericht door de provincie Overijssel en de Gewestelijke Land- en Tuinbouworganisatie ZuidMiddenOost. Doel is het bevorderen van een ecologische en economisch duurzame landbouw in de provincie Overijssel. De stichting wil hiertoe het provinciale loket zijn voor agrariërs die innovatieve ideeën hebben, subsidie willen aanvragen, anderszins een project willen starten of informatie willen ontvangen. STIMULAND stimuleert, initieert, coördineert, ontwikkelt en begeleidt projecten die een duurzame landbouw dichterbij brengen. De stichting wil grofweg vier functies hebben:

- het provinciale loket vormen voor alle plattelandsvraagstukken en -projecten;
- optimaal bedienen van de lokale markt. Hiertoe heeft STIMULAND vier regionale steunpunten met eigen medewerkers in het leven geroepen;
- een brug vormen tussen beleid en praktijk: STIMULAND ondersteunt het ontwikkelde beleid, maar draagt ook bij aan de praktische uitvoering ervan;
- bevorderen van samenwerkingsverbanden tussen personen en organisaties.

In het stichtingsbestuur nemen deel: de Vereniging Nederlandse Gemeenten, de Overijsselse Waterschapsbond, de Gewestelijke Land- en Tuinbouworganisatie ZuidMiddenOost, het Overijssels Agrarisch Jongeren Contact en het Regionaal Bureau Arbeidsvoorziening. Het bestuur laat zich adviseren door Landschapsbeheer Overijssel, Natuur en Milieu Overijssel, de provincie en het ministerie van LNV. De arbeidsbezetting bedraagt 12,5 fte, verdeeld over 5 kantoren. Al bij aanvang was het apparaat vrij fors doordat lopende activiteiten van GLTO en de provinciale Commissie Landbouw en Milieu bij STIMULAND zijn ondergebracht.

## 7 De Stichting Kennisloket nader uitgewerkt

### 7.1 Opzet en doelstelling

In deze variant wordt een nieuwe rechtspersoon gevormd: de Stichting Kennisloket West- en Midden-Nederland. Doelstelling van deze stichting is het zorgdragen voor een goede kennisdoorstroming en kennisaanbod op het terrein van landbouw, natuur en landschap in West- en Midden Nederland. De stichting heeft een beperkt eigen apparaat, dat door hoogwaardige expertise in staat is om veel vragen rechtstreeks te beantwoorden. Specialistische vragen worden doorgespeeld naar de geëigende organisatie. In de 'loketfunctie' kan overigens eveneens de *pool* van ervaren 'boeren natuurbeheerders', zoals voorgesteld bij het kenniscluster, een plaats krijgen. Daarnaast speelt de stichting een belangrijke rol in de afstemming van kennisproducten en -diensten en in het richting geven aan de kennisontwikkeling.

Net als bij het kenniscluster lijkt het vanwege de snelle ontwikkelingen bij kennisvragers en -aanbieders zinvol om de stichting voor een periode van pakweg 4 jaar in het leven te roepen en daarna (aan de hand van periodieke evaluaties) te bezien of deze constructie nog toegevoegde waarde heeft.

### 7.2 Organisatie

De variant Stichting Kennisloket houdt in dat, zoals al aangegeven, er een rechtspersoon met betrekking tot kennisaanbod op het gebied landbouw, natuur en landschap wordt gevormd.

De stichting bestaat organisatorisch uit:

- het kennisapparaat (zie onderdeel c);
- het stichtingsbestuur (zie onderdeel d);
- de adviesraad (zie onderdeel e);
- het afstemmingsoverleg kennisaanbod-kennisontwikkeling (zie onderdeel f).

### 7.3 Het kennisapparaat

Bij het kennisapparaat is algemene expertise op het terrein van landbouw, natuur en landschap aanwezig. Voor niet-specialistische vragen kan de klant geholpen worden. Voor specialistische vragen fungeert het kennisapparaat als 'doorgeefluik'.

Om deze taken te kunnen vervullen dient in ieder geval 1 full-time coördinator in dienst bij de stichting te zijn. Daarnaast is het waarschijnlijk dat nog enige ondersteuning (secretarieel en financieel) noodzakelijk is.

### 7.4 Het stichtingsbestuur

Het kennisapparaat wordt aangestuurd door het stichtingsbestuur. Dit bestuur bestaat uit bestuurlijke vertegenwoordigers van kennisvrager én aanbieders.

Gelet op het grote aantal organisaties dat op een of andere wijze actief is rond het thema landbouw en natuur (ca. 25), kan niet elke organisatie vertegenwoordigd zijn in het bestuur. Gestreefd wordt naar een klein en slagvaardig bestuur. Daarin moeten in elk geval ook de kennisvragers goed zijn vertegenwoordigd.

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- het goed functioneren van het kennisapparaat
- heldere afspraken met betrokken organisaties over doorverwijzing
- afstemming tussen kennisontwikkeling en -aanbod

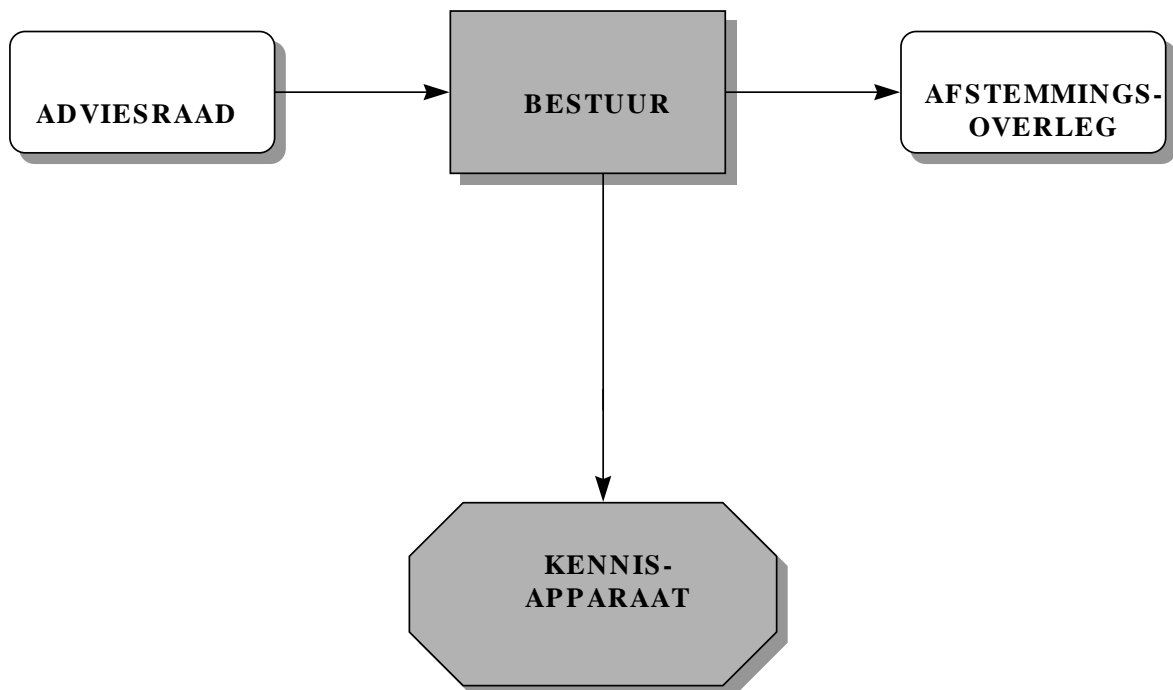
- verantwoording (financieel en inhoudelijk) naar financiers

## 7.5 De adviesraad

Bestuur en kennisapparaat laten zich bijstaan door de adviesraad. In de adviesraad kan vanuit diverse velden deskundigheid vertegenwoordigd zijn. Bijvoorbeeld vanuit DLG, provincies maar ook vanuit de kennisvragers. Signalen vanuit ‘het veld’ zijn immers van wezenlijk belang.

De adviesraad adviseert over diverse aangelegenheden met betrekking tot kennisdoorstroming- en aanbod. De adviesraad is van groot belang om het kenniscluster snel en adequaat in te laten spelen op nieuwe ontwikkelingen. Rond het thema landbouw, natuur en landschap zullen namelijk de komende jaren zaken voortdurend in beweging blijven.

# STICHTING KENNISLOKET



## 7.6 Het afstemmingsoverleg kennisaanbod-kennisontwikkeling

Geconstateerd is dat de kennisontwikkeling op dit moment enigszins in een isolement zit. De kennisvragers hebben nauwelijks invloed op de kennisontwikkeling en vanuit de kennisontwikkelaars zijn er (te) weinig lijntjes naar de praktijk. De afstemmingsoverleg ‘kennisaanbod - kennisontwikkeling’ dient er zorg voor te dragen dat er een goede afstemming is tussen aanbod (cluster) en ontwikkeling. Een aantal malen per jaar is er overleg over concrete onderwerpen en thema’s. De vergaderingen hebben het karakter van studiedagen of workshops. Zowel kennisvragers als kennisontwikkelaars, zoals de DLO-instituten, nemen deel aan dit afstemmingsoverleg dat wordt voorgezeten en georganiseerd door de stichting.

## 7.7 Stappen voor een klantvriendelijk kennisaanbod

Om een goede toegankelijkheid naar het kennisaanbod te realiseren wordt de volgende werkwijze (stappen) voorgesteld.

- er is 1 centraal telefoonnummer/E-mail adres/locatie;
- een klant (agrariër, natuurvereniging of overig) komt met een concrete vraag binnen op dit centrale punt;
- er is altijd iemand vanuit het apparaat aanwezig;
- de vraag wordt direct beantwoordt óf , bij specialistische vragen, doorgegeven aan de organisatie die hiervoor de meeste expertise in huis heeft;
- de stichting draagt er zorg voor dat de klant naar tevredenheid wordt geholpen, ook als vragen worden doorverwezen (nazorg);
- bij meer grotere opdrachten (bijvoorbeeld ontwikkeling cursussen en trainingen, opstellen visies) kan de stichting besluiten hier, in samenwerking met andere organisaties, een apart project van te maken.

## **7.8 Locatie**

De stichting zou kunnen worden ondergebracht bij een bestaande organisatie.

Gelet op de 'onafhankelijkheid' van organisaties zou dit kunnen zijn bij ROC Zegveld of VHS Bergen.

## **7.9 Inhoud statuten**

In de statuten dienen taken, rechten, plichten en verantwoordelijkheden goed beschreven te zijn.

In de statuten dient in ieder geval te worden beschreven:

- doel en taken stichting
- rechten en plichten
- bestuur en vertegenwoordiging
- aansprakelijkheid
- de organisatorische opzet
- financiële verantwoording

## **7.10 Financiering**

In tegenstelling tot het kenniscluster wordt bij de Stichting Kennisloket een nieuwe organisatie in het leven geroepen met een eigen kantoor en apparaat. Bij de financiering van de stichting zijn de volgende aspecten van belang:

1. Financiering is nodig voor de apparaatskosten (personeel, kantoor etc.) en voor andere kosten verbonden aan een zelfstandige organisatie.
2. De extra arbeidskosten zijn sterk afhankelijk van de vraag of andere organisaties medewerkers 'detacheren' bij de Stichting (zoals in het voorbeeld van het SPA in de Achterhoek). Zo ja, dan zijn er in feite geen extra arbeidskosten en kan een deel van de ingezette menskracht, net als bij het kenniscluster, voor eigen rekening worden genomen. Zo nee, dan zijn er forse extra kosten voor het in dienst nemen van eigen medewerkers.
3. Net als bij het kenniscluster kan ook hier een bijdrage worden gevraagd van de drie betrokken provincies en van het rijk (uit het project kennisinfrastructuur Programma Beheer of uit ICES-gelden).
4. Voor gerichte opdrachten en concrete 'producten' kunnen we ook hier in toenemende mate financiering 'uit de markt' veronderstellen.

Op basis hiervan kunnen we ons de financieringsstructuur van de Stichting Kennisloket als volgt voorstellen:

a. *Organisatie- en kantoorkosten:*

- bekostiging gedeeltelijk door (intern gefinancierde) inzet van menskracht vanuit de betrokken kennisorganisaties;
- externe financiering door de betrokken provincies.

b. *Kennisaanbod - basisservice.* Agrariërs en natuurverenigingen kunnen voor algemene vragen kosteloos terecht bij het kenniscluster. Deze service wordt verzorgd door het apparaat van de stichting. Voor de financiering van deze basisservice kan worden gedacht aan de provincies en/of rijksmiddelen (budget kennisinfrastructuur Programma Beheer of zelfs ICES-gelden).

c. *Specifiek kennisaanbod.* Het is aannemelijk dat deze grotendeels door projectfinanciering 'uit de markt' kunnen worden gefinancierd.

Een ruwe schatting leert dat de Stichting Kennisloket f 150 à 200.000,- per jaar gaat kosten.

#### **AOC-expertisekringen regionale vernieuwing**

In 1998 is het landbouwonderwijs (AOC's, AHS'en en IPC's) gestart met een omvangrijk project Regionale Vernieuwing. Eén van de activiteiten, nu in voorbereiding, is de oprichting van regionale expertisekringen. In deze kringen werken de agrarische onderwijsinstellingen regionaal samen, bij voorkeur ook met 'externe' organisaties, zodanig dat er een doelmatige regionale kennisinfrastructuur ontstaat. De kringen worden ondersteund vanuit het landelijke project. Voor regio-overstijgende onderwerpen, zoals agrarisch natuurbeheer, worden aparte thema-kringen in het leven geroepen. De docenten die deelnemen in een expertisekring nemen zelf actief deel in vernieuwende projecten in de regio.

Het project Regionale Vernieuwing loopt tot en met het jaar 2000. In dat jaar evalueren de expertisekringen zichzelf en doen zij voorstellen voor hun verdere activiteiten.

## 8 Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk presenteren we puntsgewijs de samenvattende conclusies en aanbevelingen van het onderzoek.

### Omvang agrarisch natuur- en landschapsbeheer

1. Agrarisch natuur- en landschapsbeheer komt in West- en Midden-Nederland steeds beter van de grond. Begin 1998 vond er agrarisch natuurbeheer plaats op naar schatting 60.000 ha en op 4.600 km rand. Dat eerste komt overeen met circa 17% van het landbouwareaal in Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht en met 25% van het graslandareaal in die provincies.
2. De komende jaren zal de omvang van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer in West- en Midden-Nederland naar verwachting verder toenemen. Daarbij spelen de volgende factoren een rol:
  - de dalende prijzen van melk en vlees en de groeiende behoefte aan extra inkomenscapaciteit. De laatste jaren is het ondernemersinkomen in de melkveehouderij in West- en Midden-Nederland fors gedaald, maar is de post 'overige inkomsten' (uit nevenactiviteiten) sterk gestegen;
  - de sterk groeiende animo bij boeren voor natuur- en landschapsbeheer, niet alleen uit financiële overwegingen, maar ook als onderdeel van een toenemende 'vermaatschappelijking' van de landbouw;
  - de heroriëntatie van de EU-landbouwsteun en de groeiende EU-budgetten voor verbrede plattelandsactiviteiten (Agenda 2000);
  - de situering van de landbouw in een sterk verstedelijkte omgeving. Dit biedt bij uitstek kansen om in te spelen op de vraag naar meer natuur en landschap en een aantrekkelijk platteland;
  - de groeiende binnenlandse markt voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Daarbij gaat het om zowel de overheidsmarkt (extra hectares Programma Beheer, Groene Hart Impuls, groeiende provinciale en regionale budgetten, nieuwe fiscale voordelen) als om private markten (natuurcompensatiegelden, toenemende 'groene' marktsegmentering, inkomsten uit 'groene' recreatie etc.).
3. De groei van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer kenmerkt zich door de volgende factoren:
  - verbreding van de beheersactiviteiten: van nestbescherming tot en met plas-dras zetten van percelen, van onbetaalde maatregelen tot en met ingrijpende en dure vormen zoals particulier natuurbeheer, van maatregelen op het eigen bedrijf tot maatregelen buiten het bedrijf (beheer van bermen, dijken en natuurterreinen);
  - verdieping van de activiteiten: naast soortbeheer ook biotoopbeheer, groeiende aandacht voor de overleving van weidevogelkuikens en - in meer algemene zin - voor de kwaliteit en de resultaten van het natuurbeheer;
  - agrarisch natuurbeheer is niet zelden de opstap naar andere activiteiten op het gebied van plattelandsvernieuwing (toerisme, streekproductie) en regionale ontwikkeling;
  - nieuwe organisatievormen: in het onderzoeksgebied zijn inmiddels ongeveer 25 verenigingen voor agrarisch natuurbeheer actief. Deze lokale en regionale organisaties vormen steeds vaker het aanspreekpunt en de contractororganisatie voor agrariërs en een onderhandelingspartner voor overheden en andere financiers.



## Gevolgen voor de kennisbehoefte

4. De professionalisering van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer heeft belangrijke gevolgen voor de behoefte aan en de doorstroming van kennis. Daadwerkelijke professionalisering kan alleen plaatsvinden als er voldoende, kwalitatief goede en toegankelijke kennis voorhanden is. Op dit moment vertoont de kennisinfrastructuur op deze punten leemten. Dit onderzoek richt zich op de mogelijkheden ter verbetering van de kennisinfrastructuur rondom agrarisch natuurbeheer. Daartoe is onder meer de haalbaarheid van oprichting van een Agrarisch Kenniscentrum (AKC) voor landbouw en natuur onder de loep genomen. Het onderzoek richt zich op Noord-Holland, Zuid-Holland en het westelijk deel van Utrecht. En passant is ook gekeken naar de kennisbehoefte op andere gebieden (agrotourisme, streekproductie etc.).
5. Uit een inventarisatie onder agrariërs blijkt dat er de komende jaren behoefte zal zijn aan de volgende soorten kennis (naast de reguliere kennis over natuurmaatregelen, regelingen etc.):
  - kennis over andere dan de ‘bekende’ natuurmaatregelen zoals weidevogel- en slootkantenbeheer;
  - kennis over biotoopbeheer, invulling van ecologische verbindingszones etc.;
  - kennis over de selectie van ecologisch kansrijke plekken voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer;
  - kennis over relevante beleidsmatige ontwikkelingen;
  - meer ‘geïntegreerde’ kennis: relaties tussen natuur, landschap, milieu, water, ruimtelijke ordening en bedrijfseconomie, bij voorkeur toegeleverd in bedrijfsverband en/of in sectorverband;
  - op gebiedsniveau; ‘organisatorische’ kennis: hoe organiseer je regionale vernieuwing, hoe richt je een natuurvereniging op, hoe maak je daarvan een professionele organisatie, hoe kun je meewerken aan gebiedsgericht beleid?
  - kennis over PR en over ‘vermarketing’ van natuur en landschap.
6. In de plantaardige sectoren, waar agrarisch natuurbeheer nog veel minder van de grond is gekomen, verschilt de kennisbehoefte op enkele belangrijke punten:
  - in de akkerbouw is de animo voor agrarisch natuurbeheer nog goeddeels beperkt tot randenbeheer en natuurgerichte braaklegging, het eerste mede in relatie tot milieumaatregelen (spuitvrije zones etc.);
  - in de fruitteelt is nog relatief weinig bekend over de mogelijkheden voor natuurbeheer, mede in relatie tot bijvoorbeeld biologische teelt. Hier is vooral behoefte aan kennisontwikkeling;
  - in de bollenteelt zijn wel enkele initiatieven, maar het draagvlak is nog beperkt.In algemene zin geldt dat de behoefte in de plantaardige sectoren meer ligt in de sfeer van kennisontwikkeling, relaties met het milieubeleid en draagvlakvergroting. De behoefte aan ‘organisatorische’ kennis is veel kleiner.
7. Wat betreft de organisatie en de financiering van de kennis hebben de agrariërs de volgende voorkeuren:
  - uitbreiding van de kennisnetwerken ‘van boer tot boer’;
  - beperking van de versnippering van het kennisaanbod;
  - nieuwe impulsen voor de kennisontwikkeling, gevoed door de praktijk;
  - versterking van ‘vraaggestuurde’ in plaats van ‘aanbodgestuurde’ geld- en kennisstromen, zodat boeren en agrarische natuurverenigingen zelf de gewenste kennis(kwaliteit) kunnen inkopen;
  - aandacht voor de nieuwe mogelijkheden van digitale kennisverspreiding (Internet);
  - de eerstkomende jaren is er behoefte aan een kennisloket. Niet zozeer voor de voorlopers, die de weg steeds beter weten te vinden, maar vooral voor het omvangrijke ‘peloton’, waar veel vragen leven die niet altijd (goed) terechtkomen.

## Het kennisaanbod

8. Het huidige kennisaanbod laat zich als volgt kenschetsen:
  - a. het aanbod is erg versnipperd. Het aantal organisaties dat zich bezighoudt met agrarisch natuurbeheer is de laatste jaren sterk toegenomen. De versnippering wordt door zowel agrariërs als kennisaanbieders als knelpunt genoemd. De versnippering leidt in de praktijk tot:
    - een weinig geïntegreerd kennisaanbod: kennis over natuur, milieu en bedrijfseconomie zijn zelden bij één organisatie te vinden;
    - concurrentie op de markt en onduidelijkheid bij de agrariër over het beste aanspreekpunt of de beste leverancier van het gewenste product. Zo kunnen boeren voor cursussen en bedrijfsnatuurplannen terecht bij wel 4 of 5 organisaties. Overigens vindt er over het cursusaanbod sinds kort afstemmingsoverleg plaats;
  - b. het kennisaanbod kan op sommige punten de stroomversnelling waarin agrarisch natuurbeheer terecht is gekomen niet bijbenen. Bovendien is de kennis soms gedateerd. Dit heeft ook te maken met punt c:
  - c. de kennisontwikkeling loopt achter en is nog (te) weinig vraaggestuurd;
  - d. hoewel de kwaliteit van de aangeboden kennis wordt beoordeeld als redelijk tot goed, zijn er grote verschillen in prijs-kwaliteitverhouding. Dit is een voor boeren ondoorzichtige situatie. De kennisaanbieders geven aan dat ook zij behoefte hebben aan en streven naar een betere samenwerking, maar erkennen tegelijkertijd dat onderlinge competitie en wantrouwen hiervoor soms een belemmering zijn.

## Varianten voor betere afstemming vraag en aanbod

9. Om vraag en aanbod beter af te stemmen, hebben we vijf mogelijke ontwikkelingen onderscheiden. Deze varianten zijn getoetst aan criteria op het gebied van: afstemming tussen aanbieders, stroomlijning van kennisontwikkeling en -aanbod, toegankelijkheid, integratie van kennisvelden, kwaliteitswaarborgen en de mate van 'vraaggestuurdheid'. Deze criteria sluiten goed aan bij de randvoorwaarden die het landelijke LNV-project "Kennisinfrastructuur agrarisch natuur- en landschapsbeheer" (Programma Beheer) stelt aan provinciale of regionale kennisnetwerken. Dit project laat de provincies veel ruimte om eigen oplossingen te bedenken, maar stelt wel voorwaarden ten aanzien van kwaliteit en efficiëntie.
10. De eerste variant is autonome ontwikkeling. Hierin gaan we er van uit dat de kennisvragers, in toenemende mate verenigd in samenwerkingsverbanden, steeds beter hun weg zullen weten te vinden en dat de kennisaanbieders uit eigen beweging zullen komen tot een betere samenwerking en afstemming. Deze variant kent twee belangrijke beperkingen:
  - hij gaat voorbij aan de wens van de boeren tot introductie van een 'loket' voor het (vooral nog omvangrijke) peloton van boeren die (nog) niet zijn aangesloten bij een natuurvereniging en/of die niet goed weg weten in kennisland;
  - gezien de verschillende belangen (meer commerciële en meer ideële) van de kennisaanbieders is het ongewis of er uit eigen beweging een type samenwerking zal ontstaan waarmee de kennisvrager afdoende is gediend.Niettemin hebben enkele organisaties voorkeur voor deze variant boven andere varianten.
11. Het andere uiterste is een nieuw, volwaardig opgetuigd kenniscentrum dat in beginsel alle benodigde expertise zelf in huis heeft. Voor deze variant blijkt geen draagvlak:
  - er is geen behoefte aan een zoveelste speler op het toch al drukke veld;
  - de financiering wordt gezien als problematisch (tenzij bestaande organisaties hier personeel detacheren, maar daarvoor is weinig animo);
  - de 'sturingskracht' naar andere organisaties terwille van afstemming van kennis (producten en diensten) is twijfelachtig.

12. Vervolgens zijn er drie ‘tussenvarianten’:
- een verwijfsloket: een centraal informatiepunt dat algemene vragen zelf kan beantwoorden en doorverwijst voor specialistische kennis. Voor deze variant is geen draagvlak, omdat hij weinig meerwaarde oplevert ten opzichte van de huidige praktijk. Zo heeft het loket geen ‘sturingskracht’ op het gebied van kennisontwikkeling en afstemming van het aanbod;
  - een kenniscluster met een centraal loket voor praktische informatie. Hierbij sluiten de meest relevante kennisaanbieders een samenwerkingsovereenkomst voor een betere afstemming van producten en diensten. Het loket voor praktische vragen bestaat uit een centraal telefoonnummer, bemand door een *pool* van ervaren ‘boeren natuurbeheerders’. Deze variant kan rekenen op een vrij breed draagvlak bij zowel boeren als kennisaanbieders en is in het onderzoek daarom wat nader uitgewerkt.
  - een Stichting Kennisloket. Er wordt een nieuw, bescheiden informatieloket geopend met beperkte eigen expertise (antwoorden op de meest gestelde vragen). Specialistische vragen worden geregistreerd en doorgespeeld naar bestaande organisaties, vertegenwoordigd in het stichtingsbestuur. De vrager krijgt ook weer antwoord van het loket; hij merkt niets van de doorverwijzing. Het draagvlak voor deze variant is beperkt. Veel organisaties vinden zich in deze variant beperkt in hun verantwoordelijkheden, terwijl zij de verantwoordelijkheid voor een goede kennisvoorziening juist ten volle willen behouden. Maar omdat deze variant wel goed voldoet aan de criteria, is hij niettemin in het onderzoek wat nader uitgewerkt.
13. De variant ‘kenniscluster’ voorziet in een samenwerkingsovereenkomst tussen de meest betrokken kennisaanbieders in West- en Midden-Nederland. Kandidaten zijn: In Natura (voorheen WLTO-Koepelorganisatie), GLTO, de provinciale stichtingen Landschapsbeheer, de Proefboerderij Zegveld, de Agrarische Onderwijs Centra (AOC’s), De Landbouwvoorlichting (DLV) West-Nederland, de Dienst Landelijk Gebied (DLG), de Volkshogeschool Bergen, de Stichting Beheer Natuur en Landelijk Gebied (SBNL) en ‘gevorderde’ agrarische natuurverenigingen (met name degene die zelf veel kennis hebben ontwikkeld). Het cluster staat garant voor een goede afstemming van kennis (producten en diensten), bevordert een meer ‘vraaggestuurde’ kennisontwikkeling en opent een telefonisch loket voor praktische vragen ‘uit het veld’.
- Door het niet-geformaliseerde karakter van het kenniscluster kunnen er gemakkelijk organisaties worden toegevoegd of teruggetrokken. Elke deelnemende organisatie levert een deelnemer voor het kenniscoördinatieteam, dat de feitelijke afstemming van producten en diensten regelt. Het cluster wordt aangestuurd door een stuurgroep, die ook de relatie tussen kennisvraag en kennisontwikkeling verbetert en daartoe periodiek overlegt met kennisvragers en -ontwikkelaars. Het loket bestaat uit een centraal telefoonnummer, waarmee vragers in verbinding komen met een ervaren agrarisch natuurbeheerder. In de ‘telefoonbrigade’ nemen zowel boeren als andere *professionals* deel. Zo wordt tegelijk invulling gegeven aan de wens tot een beter kennisnetwerk ‘van boer tot boer’. De basis-service van het cluster (beantwoording algemene vragen en verzoeken) is voor de boer bij voorkeur gratis. Grotere, gerichte opdrachten en ‘producten’ kunnen door (vraaggestuurde) projectfinanciering worden bekostigd.
14. De variant ‘Stichting kennisloket’ is een nieuwe rechtspersoon, bestaande uit:
- een bescheiden uitvoeringsapparaat (één of enkele generalisten plus administratieve ondersteuning);
  - een stichtingsbestuur waarin de belangrijkste kennisorganisaties zijn vertegenwoordigd. Het bestuur is onder meer verantwoordelijk voor heldere afspraken met de betrokken kennisorganisaties en voor de afstemming tussen kennisvragers en -ontwikkelaars. Het bestuur laat zich terzijde staan door een adviesraad met ook externe adviseurs;
  - een afstemmingsoverleg kennisvraag - kennisaanbod - kennisontwikkeling.
- Het kennisloket kan worden ondergebracht bij een bestaande organisatie. Het heeft de voorkeur dit te doen bij een enigszins ‘onafhankelijke’ organisatie zoals de Proefboerderij Zegveld of de Volkshogeschool Bergen. Ook hier is de basisservice voor boeren gratis en kan de extra service door middel van projectfinanciering worden bekostigd.

15. Wegen we de voor- en nadelen van beide varianten ten opzichte van elkaar, dan ontstaat het volgende beeld:
- beide varianten doen per saldo niet zo veel voor elkaar onder waar het gaat om het voldoen aan de vooraf geformuleerde toetsingscriteria. Toch zijn er op onderdelen wel wat verschillen;
  - zo is de 'stuuringskracht' van een stichting kennisloket waar het gaat om afstemming van het kennisaanbod waarschijnlijk kleiner dan die van het kenniscluster. Het cluster bestaat immers uit de organisaties zelf, die in het cluster hun eigen verantwoordelijkheid nemen voor de gewenste afstemming. De stichting kennisloket is een nieuwe organisatie, die zijn positie nog moet verwerven. Een deel van de kennisorganisaties vormt weliswaar het bestuur, maar hiervan hoeft niet per definitie een overtuigende prikkel tot afstemming uit te gaan;
  - de stichting kennisloket heeft als nieuwe kennisorganisatie met een formele status wellicht een wat sterkere positie naar de kennisontwikkelaars toe;
  - waar het gaat om de financieringskansen staat de stichting misschien iets sterker doordat zij een rechtspersoon is met eigen apparaat. Daardoor kunnen de kosten wellicht wat inzichtelijker worden gemaakt met het oog op externe financiering. Bij het cluster moeten de deelnemende organisaties naar externe financiers toe aannemelijk kunnen maken dat zij een deel van hun personeelsinzet en 'kantoor' inzetten voor het cluster. Daar staat tegenover dat de organisaties bij vorming van een kenniscluster sneller genegen zullen zijn om een deel van de kosten voor eigen rekening te nemen als investering in de eigen organisatie;
  - de geraadpleegde personen en organisaties hebben vaker voorkeur voor het kenniscluster dan voor een stichting kennisloket
16. De kosten van het kenniscluster komen - ruw geschat - uit op f 100 à 150.000,- per jaar, die van de stichting kennisloket op ongeveer de helft méér. Voor de financiering van die kosten kan worden gedacht aan de volgende bijdragen:
- een eigen bijdrage van de deelnemende organisaties. Vooral bij het kenniscluster, waar een groot deel van de kosten bestaat uit de (extra) inzet van eigen personeel, ligt het voor de hand om die inzet deels ook te beschouwen als een investering in de eigen organisatie. Bij de stichting kennisloket zal hiervoor waarschijnlijk wat minder animo zijn (tenzij er personeel van bestaande organisaties wordt gedetacheerd);
  - overheidsbijdragen. De provincies hebben aangegeven een faciliterende rol te willen spelen bij de totstandkoming van een goede kennisinfrastructuur. Ook de rijksoverheid hecht hieraan belang. Zo heeft het ministerie van LNV een tijdelijk budget voor kennisinfrastructuur in het kader van het Programma Beheer (hierop zou voor de 'startfinanciering' een beroep kunnen worden gedaan) en is 'kennis' ook bij de besteding van de zogeheten ICES-gelden een belangrijk thema.
17. Hechten we vooral belang aan het draagvlak onder kennisvragers én kennisaanbieders en aan een goede 'verinnerlijking' van samenwerking en afstemming, dan komt het kenniscluster (met een loketfunctie voor praktische vragen) als meestbelovende variant uit de bus. Gedurende het onderzoek zijn het onderlinge overleg en de afstemming tussen kennisaanbieders al in een stroomversnelling gekomen. Daarom bevelen we aan om op korte termijn werk te maken van de feitelijke totstandkoming van het geschetste kenniscluster. Daarbij maken we een duidelijk onderscheid tussen:
- de korte termijn (bijv. de eerstkomende vier jaar), waarin een loketfunctie voor een grote groep boeren van belang is;
  - de langere termijn, waarin steeds meer boeren/natuurverenigingen hun weg wel weten te vinden en een loketfunctie minder essentieel is.
18. Een kenniscluster (met informatieloket) overlapt of concurreert niet met bestaande AKC's. Ten eerste is het cluster geen nieuwe organisatie, maar een bundeling van bestaande organisaties. Ten tweede zijn de bestaande AKC (AKC Noord-Holland-Noord en het AKC Zuid-Holland i.o.)

vooral nog sterk gericht op de ‘intensieve’ plantaardige sectoren en niet of nauwelijks op natuur- en landschapsbeheer.

### **Aanbevelingen voor invulling en vervolg**

19. Het is gewenst om de rollen van de diverse kandidaten voor het kenniscluster nauwkeuriger in kaart te brengen. Daarbij is speciale aandacht op zijn plaats voor de positie van de DLG. DLG gaat samen met LASER de uitvoering van de nieuwe natuurregelingen van het Programma Beheer uitvoeren en is in overleg met LASER over de precieze taakverdeling. Daarnaast wil DLG de komende jaren zijn adviserende en kwaliteitsbewakende rol uitbreiden en tevens een loketfunctie (instructie, doorverwijzing) gaan vervullen voor agrarisch natuurbeheer, breder dan de nieuwe LNV-regelingen. Afhankelijk van de nieuwe taken van DLG en de taakverdeling binnen het kenniscluster kan worden bezien op welke manier DLG het beste binnen het cluster past.
20. Het scala aan natuurmaatregelen waarmee boeren zich, zowel binnen als buiten het bedrijf, bezighouden, wordt steeds breder. Juist de nieuwe vormen van natuurbeheer leiden ook tot extra kennisvraag. Daarom bevelen wij aan dat het kenniscluster expertise in huis heeft over de volle breedte van het speelveld. Dat kan betekenen dat ook organisaties die veel kennis hebben over het beheer van natuurterreinen (zoals de Vereniging Natuurmonumenten), toeleverancier worden van het kenniscluster of daarin zelfs direct worden betrokken.
21. Dit laatste haakt ook in op een andere belangrijke functie van het kenniscluster, namelijk die van ‘ontmoetingsplatform’ voor mensen en organisaties om zo de verweving van landbouw en natuur ook in persoonlijke en organisatorische zin verder gestalte te geven. Deze functie kan inhoud worden gegeven door actieve uitwisseling en verspreiding van nieuwe informatie door het organiseren van demonstraties, excursies, studiedagen en workshops.
22. Het is van belang dat het kenniscluster zich naar buiten toe helder profileert. Daarbij gaat het om twee aspecten:
  - actieve bekendheid geven aan het bestaan van het cluster en van het telefonisch loket (bijv. via de landbouwpers);
  - het helder profileren van de deelnemende organisaties in het cluster: wie doet wat? Waar moet de boer zijn voor een bepaald product?
23. Het is gewenst dat het cluster op korte termijn probeert te komen tot :
  - meting van de benutting van kennis (kosten-effectiviteit);
  - een systeem van kwaliteitsborging/certificering van kennis;
  - een structurele relatie met de kennisontwikkelaars, zowel binnen als buiten DLO-verband. Bevordering van een meer ‘vraaggestuurde’ kennisontwikkeling heeft hoge prioriteit.
24. We stellen voor dat het cluster grondig wordt geëvalueerd. De tijdstippen en criteria daarvoor kunnen in de samenwerkingsovereenkomst worden vastgelegd. Daarbij gaat het om:
  - jaarlijkse evaluatie van het functioneren, zo nodig gevolgd door bijstelling van samenstelling en/of werkwijze;
  - na circa 4 jaar een evalueatie met oog op het voortbestaan van het cluster.
25. De agrariërs geven aan dat het onlogisch lijkt als het loket zich uitsluitend met agrarisch natuurbeheer bezighoudt. Boeren willen immers vaak verschillende bedrijfsoplossingen (bijv. ook agrotourisme, streekproductie etc.) tegen elkaar afwegen of juist op verschillende terreinen actief worden. In beginsel is binnen het kenniscluster bredere expertise aanwezig. Zo niet, dan kan die gemakkelijk worden binnengehaald. We bevelen aan om op korte termijn het accent te leggen op agrarisch natuur- en landschapsbeheer, maar van meet af aan te bezien of ook op andere terreinen

volwaardige kennis kan worden aangeboden. Ook uit financierings oogpunt lijkt een accent op natuur- en landschapsbeheer wenselijk, omdat hier andere geldstromen in het geding zijn (tot dusverre vooral overheidsgelden) dan bij streekproductie en recreatie (vooral financiering uit de 'private' of consumentenmarkt).

26. Doel van dit onderzoek was vooral een betere kennisdoorstroming. Als het kenniscluster (incl. loket) goed van de grond komt, kan worden bezien of het samenwerkingsverband een bredere taak zou kunnen krijgen. Er zijn verschillende voorbeelden (in andere regio's) van loketten die niet alleen een kennis- en informatiefunctie hebben, maar ook de functie van aanjager en begeleider van projecten of zelfs van intermediair tussen beleid en uitvoering. Op termijn zou het cluster dan een omvangrijker rol kunnen krijgen in de plattelandsvernieuwing in West- en Midden-Nederland. De rol van kennismakelaar kan dan wat meer op de achtergrond komen (zie ook punt 15).
27. Verschillende keren is in dit onderzoek naar voren gekomen dat er goede perspectieven zijn voor digitale kennisvoorziening (bijvoorbeeld via Internet). Het is gewenst dat het cluster, als het daadwerkelijk van de grond komt, op korte termijn de mogelijkheden daartoe inventariseert.
28. Omdat dit onderzoek een groot werkgebied bestrijkt, is het goed denkbaar dat er in sommige gebieden behoefte is aan kleinschaliger clusters en/of informatieloketten. Het eerste is in principe mogelijk, maar vergt nadere uitwerking. Het tweede is eenvoudiger te realiseren, door regionale contactpersonen een plaats te geven in de *pool* van 'boerennatuurbeheerders'.
29. Om het kenniscluster verder gestalte te geven, zijn op korte termijn de volgende vervolgvactiteiten gewenst, alle in nauw overleg met de meest betrokken kennisorganisaties:
  - verder uitwerken van de opzet van en de onderwerpen in de samenwerkingsovereenkomst;
  - inhoud geven aan de concrete afspraken tussen de organisaties, zowel wat betreft inhoud (afstemming producten en diensten) als wat betreft organisatie (functioneren van het cluster);
  - nader overleg over het aantal deelnemers in het cluster en over de rol van DLG;
  - in nauw overleg met organisaties en boeren: nadere invulling geven aan het loket. Hoe kan de *pool* van 'boerennatuurbeheerders' worden samengesteld? Hoe kan het rooster tot stand komen? Is een 'telefoniste' nodig of kan de verbinding rechtstreeks tot stand komen?
  - nader uitwerken van de financiering van cluster en loket.

## Bronnen

*Agra Europe* nr. 1786, 20 februari 1998.

*Bedrijfsuitkomsten in de landbouw, boekjaren 1992/93 t/m 1995/96*. 1997. Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), Den Haag.

*Beleidsplan Stichting STIMULAND Overijssel*. 1997. Stichting STIMULAND, Deventer.

*Binnentuin & Buitenhof - Naar nieuwe relaties tussen Landschap, Groen ondernemerschap en Randstadmetropool*. 1998. Westelijke Land- en Tuinbouworganisatie. Haarlem.

Bleumink, J.A. & P. Terwan (1997) *Treurmars of toekomstmuziek - Agrarisch natuurbeheer in 2020 bij drie landbouwscenario's*. Centrum voor Landbouw en Milieu, Utrecht.

*CBS-Landbouwdatabank 1998*. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag.

*Communication of the European Commission to the Council and to the Parliament on a European Community Biodiversity Strategy* (1998). European Commission, Brussels.

Eck, W. van, B. van der Ploeg, K.R. de Poel & B.W. Zaalink 1996. *Koeien en koersen - ruimtelijke kwaliteit van melkveehouderijsystemen in 2025*. Staringcentrum (SC-DLO) en Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), Wageningen.

*Evaluatierapport proefproject ruime jas en resultaatbeloning 'De Venen' 1997*. 1997. Evaluatie uitgevoerd door de Dienst Landelijk Gebied in opdracht van de provincie Utrecht. Utrecht.

Groot, A. de, R. Janmaat, S. Seegers & M. Velders 1996. *De kennisinfrastructuur rond agrarisch natuur- en landschapsbeheer in vijf plattelandsgemeenten in Nederland - Vijf gebieden vergeleken*, Perspectives / Ardanat, Wageningen.

Ham, A. van den, C.H.G. Daatselaar, T. de Haan & S.R.M. Janssens 1998. *Landbouwers met natuur - hoe zien die eruit?* Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), Den Haag.

*Jaarverslag 1996 - Feiten en cijfers*. 1997. Dienst Landelijk Gebied, Utrecht.

*Kennisinfrastructuur agrarisch natuur- en landschapsbeheer*. 1997. Achtergrondrapport van het Programma Beheer. Projectgroep 'Kennisinfrastructuur'. Ministerie van LNV, Den Haag.

*Lage grondprijs werkt extensivering noordelijk melkveebedrijf in de hand*. In: *Agrarisch Dagblad* 28 februari 1998.

*Natuur buiten natuurgebieden - Actief beleid voor 'algemene natuurkwaliteit': een handreiking* (1995). Raad voor het Natuurbeheer, Utrecht.

Paassen, A. van (1998). *Jaarverslag Weidevogelbescherming 1997*. Landschapsbeheer Nederland, Utrecht.

*Plan van aanpak 1998 - Kwaliteitsimpuls Groene Hart, onderdeel agrarisch natuur- en landschapsbeheer*. WLTO-Koepelorganisatie voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer, Haarlem.

- Snoek, H. e.a. 1997. *Kwantitatieve Informatie Veehouderij 1997-1998*. Praktijkonderzoek RSP, Lelystad.
- Structuurschema Groene Ruimte. Deel 3: Kabinetsstandpunt*. 1993. Ministerie van LNV en ministerie van VROM, Den Haag.
- Tilburg, J. van. 1998 (in voorber.). Scriptie over de gewenste kennisinfrastructuur rondom Den Hâneker, Vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden.
- Uitzicht op een veelzijdige toekomst*. 1997. LTO Nederland, Den Haag.
- Wymenga, E., R. Jalving & E. ter Stege (1996). *Vegetatie en weidevogels in Relatienota-gebieden in Nederland - Een tussentijdse analyse van de natuurwetenschappelijke resultaten van beheersovereenkomsten in Nederlandse Relatienotagebieden*. LBL-publicatie 89, A&W-rapport 127. Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, Veenwouden.



## Bijlage 1. Geïnterviewde personen

Ten behoeve van het onderzoek zijn gesprekken, soms in de vorm van een telefonisch interview, gevoerd met de volgende personen:

- T. Bosma en A. van den Brand, In Natura (voorheen WLTO-Koepelorganisatie voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer) te Haarlem;
- L. Douw, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) te Den Haag;
- B. Edel, Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland te Purmerend;
- H. Engberink, Ministerie van LNV, Directie Natuurbeheer (schadeconsulent);
- A. Guldmond, Centrum voor Landbouw en Milieu (CLM) te Utrecht;
- H. Havinga, IKC Landbouw te Wageningen;
- mw. T. Hermans, Staringcentrum (SC-DLO), afdeling Ruimtelijke Planvorming, te Wageningen;
- P. Kamminga, Provincie Zuid-Holland, Dienst Ruimte en Groen, te Den Haag;
- W. ter Keurs, Milieubiologie Rijksuniversiteit Leiden;
- mw. L. Klaassen en D. Melman, Dienst Landelijk Gebied te Utrecht;
- C. Klemann, Provincie Utrecht, Dienst Ruimte en Groen, te Utrecht;
- M. de Koe, Den Hâneker - Vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer in de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden;
- A. Kok, AOC Midden-Nederland te Houten; F. van Rongen, AOC Groen College te Gouda en D. Postma, AOC-Raad/Ministerie van LNV, directie Wetenschap en Kennis, te Ede;
- H. Krantz, Landschapsbeheer Zuid-Holland te Gouda;
- W. Maris, Stichting Beheer Natuur en Landelijk Gebied (SBNL) te Wijk bij Duurstede;
- R. van Mechelen, Agrarisch Kenniscentrum Noord-Holland-Noord te Zwaagdijk;
- G. Meeuwissen en J. Klijnstra, Provincie Noord-Holland, dienst Water en Groen, te Haarlem;
- W. Menkveld, Volkshogeschool Bergen;
- J. Ovinge en J. Corporaal, Praktijkonderzoek RSP, afdeling Kennis en Informatie, te Lelystad;
- G. de Snoo, Centrum voor Milieukunde Leiden;
- H. Sprangers, Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO) te Wageningen;
- D. Tanger, Landschapsbeheer Noord-Holland te Haarlem;
- J. Verheul, Proefboerderij Zegveld;
- J. de Vrieze, Instituut voor Natuurbeschermingseducatie (IVN) te Amsterdam;
- C. Zuurbier, DLV Team Rundveehouderij, te Woerden.

## Bijlage 2. Samenvatting van de vragenlijsten en interviews

### De LandbouwVoorlichting (DLV)

DLV is de afgelopen jaren 'ingesprongen' op het marktgebied agrarisch natuurbeheer. Hierbij wordt er vanuit gegaan dat agrarisch natuurbeheer zich meer en meer zal ontwikkelen als een economische poot onder het rundveebedrijf.

Agrarisch natuurbeheer heeft binnen de organisatie, evenals recreatie en toerisme, een duidelijke plaats gekregen. Hoewel van oudsher gericht op met name bedrijfseconomische en bedrijfstechnische voorlichting streeft DLV op dit moment naar integrale bedrijfsadviesing (dus inclusief ecologische aspecten). Dit betekent ook dat DLV streeft naar meer expertise op natuurgebied binnen de eigen organisatie.

Het kennisaanbod is met name bedrijfsgericht.

### Provinciale Stichtingen Landschapsbeheer

De Provinciale Stichtingen Landschapsbeheer richten zich met name op doorstroming én aanbod en ontwikkeling van ecologische kennis. Landschapsbeheer wil ook in de toekomst hét loket zijn op het terrein van ondersteuning, adviesing en subsidiëring van natuur- en landschapsbeheer door boeren. Naast een kennisaanbod op bedrijfsniveau vinden meer en meer activiteiten plaats op gebiedsniveau (voor agrarische natuurverenigingen).

De Provinciale Stichtingen hebben eenzelfde doelstelling, maar de werkwijze per stichting verschilt op enkele punten. Zo zijn Zuid-Holland en Utrecht het sterkst gericht op adviesing en begeleiding van boeren.

### Agrarische Opleidingscentra (AOC's)

De AOC's hebben een actieve rol in cursussen agrarisch natuurbeheer. Kwalitatief goed en goedkoop. Streven naar 'upgrading' van regionaal ontwikkelde kwaliteitscursussen. De AOC's willen de komende jaren een spilfunctie (blijven) vervullen waar het gaat om cursorisch onderwijs. Ze willen bijdragen aan de *education permanent* van de boeren en aan verbreding naar plattelandsondernemerschap. AOC's hebben nu al een cursus agro-toerisme, een cursus scharrelvarkenshouderij in kader van streekeigen productie en een cursus gebiedsgericht denken (Langbroek). In toekomst driedeling in cursorisch onderwijs: (1) vraaggestuurd, innovatief; (2) aanbodgestuurd (standaardpakket); (3) internationalisering. Komende jaren meer doen aan economische aspecten van plattelandsvernieuwing en aan de 'vraagarticulatie' van de boer.

In het verleden was er soms wat concurrentie tussen AOC's, maar dat is voorbij. Bovendien is er een fusie op komt in West- en Midden-Nederland. Na de zomer komen er vanuit de AOC's 'regionale expertisekringen', die actief kennis gaan uitwisselen en een serieuze partij moeten worden in de regio.

De financiering van de kennis is een punt van aandacht. Per 1-1-98 zijn cursussen fiscaal fors aftrekbaar. Bovendien komen er de komende jaren wellicht grote sommen geld voor kennis en informatie- en communicatietechnologie. Zorgen dat er financiering komt voor 'laagdrempelige' kennis zoals excursies, demonstraties, themamiddagen etc. Daarnaast de mogelijkheden van Internet etc. niet onderschatten. Ook bij het vertrouwd maken van boeren hiermee kunnen de AOC's een rol spelen.

### In Natura (voorheen WLTO-koepelorganisatie)

Activiteiten nu: verzorgen van cursussen (in volledige samenwerking met de Volkshogeschool Bergen), ontwikkelen van een kadercursus voor bestuurders van natuurverenigingen en het fungeren aan aanspreekpunt voor vragen van boeren over agrarisch natuurbeheer en verwante thema's. Kennisontwikkeling is nog pril, zal komende jaren verder worden uitgebouwd (maar vaak worden uitbesteed).

De komende jaren wil In Natura zich vooral ontwikkelen tot een intermediaire organisatie en minder tot een uitvoerende. Zorgen dat het nodige gebeurt, maar niet per se alles zelf willen doen. Daarnaast is In Natura een vraagbaak voor boeren en natuurverenigingen en zal dat in de toekomst 'van nature' ook blijven. In ZH is bijv. Landschapsbeheer een vraagbaak, in NH heeft In Natura die rol min of meer. In Natura streeft naar korte, heldere lijnen in de informatievoorziening en wil daar best een spilfunctie in hebben, maar dat is geen 'must'. Daarnaast wil In Natura intensiever betrokken zijn bij de kennisontwikkeling rond agrarisch natuurbeheer. Verbreding van het kennisaanbod met andere 'plattelandsthema's' ligt voor de hand; dat is immers zo'n beetje de 'natuurlijke ontwikkeling' van veel natuurverenigingen.

De samenwerking met andere organisaties kan verder worden versterkt. Nu wordt vooral met DLG samengewerkt.

Als er een AKC of centraal loket komt, dan liefst alleen een telefoonnummer, bemand door boeren. Er is kennis genoeg, maar alleen veel te verspreid. Je kunt het daarnaast wel optuigen tot een soort 'documentatiecentrum' voor agrarisch natuurbeheer.

### **Volkshogeschool (VHS) Bergen**

VHS Bergen profileert zich de laatste jaren steeds nadrukkelijker met advies, vorming en training op het terrein van plattelandsontwikkeling. Voorbeelden hiervan zijn cursussen ecologisch beheer, agrarisch natuurbeheer, plattelandstoerisme en vernieuwend agrarisch ondernemerschap. Op dit moment werkt de VHS in nauwe samenwerking met 'In Natura' aan de opzet van een cursus agrarisch natuurbeheer.

De VHS werkt op dit moment nagenoeg geheel marktconform. De meerwaarde van de VHS ligt met name op het terrein van kennisoverdracht en procesbegeleiding (creëren van draagvlak).

### **Dienst Landelijk Gebied (DLG)**

Bij DLG ligt nu het accent op organisatie van kennis. DLG houdt zich ook wel bezig met doorstroming (bijv. veldgids), maar dat is geen kerntaak. Kennisontwikkeling gebeurt ook, maar mondjesmaat. Kennisaanbod alleen over eigen 'producten' (beheersovereenkomsten etc.).

De komende jaren wil DLG zijn rol in de kennisdoorstroming versterken en wil DLG een centrale loketfunctie hebben voor de beheerders, ook los van de eigen 'producten'. DLG heeft immers al veel kennis en komt bij de boer op het erf.

DLG wil de samenwerking met andere organisaties versterken. Die is er nu al met Landschapsbeheer en met DLV (acquisitie van beheerscontracten). Model 'Utrechtse Venen'.

LNV is wat huisverig voor centrale rol DLG, omdat DLG bij de uitvoering van het Programma Beheer ook een adviserende en toetsende rol moet gaan spelen. Dat kan spanning opleveren tussen beoordelende en uitvoerende rollen. DLG is deels een overheidsdienst, maar beweegt zich daarnaast steeds meer op een commerciële markt. Wat betreft een eventueel AKC: oppassen voor constructie met hoog 'ad-hockarakter' in gebied waar 'toevallig' veel gebeurt. Liever streven naar landelijke basisstructuur met ruimte voor regionale varianten.

### **Stichting Beheer Natuur en Landelijk Gebied (SBNL)**

SBNL heeft drie centrale activiteiten: onderzoek, voorlichting en beleidsbeïnvloeding, en drie doelgroepen: particuliere grondbezitters, agrariërs en wildbeheerseenheden. SBNL hield zich eerst vooral met akkerbouw bezig, maar nu ook steeds meer met veehouderij. Ondersteunt milieucoöperaties in Gaasterland, Ommen, Reggestreek en Tielerswaard. Is daar vooral adviseur, 'projectontwikkelaar' en begeleider van projecten. Maakt ook bedrijfsnatuurplannen. SBNL denkt mee vanuit de agrarische bedrijfsvoering, reden waarom steeds meer boeren willen samenwerken. SBNL werkt op zijn beurt weer veel samen met andere organisaties.

Stroomlijning van het kennisaanbod is nuttig, uniformering niet. Waarom is het erg als een boer kan kiezen uit vier verschillende bedrijfsnatuurplannen? Het gaat eerder om de 'kleur' van de organisatie die er achter zit dan om het plan zelf. In Zeeland schuift de provincie nu Landschapsbeheer naar voren als enige opsteller van bedrijfsnatuurplannen; dat beperkt de keuzemogelijkheden van de boer.

Als er een centraal kennisloket komt, dan in elk geval niet door een nieuwe organisatie op te tuigen, maar bij of via een bestaande organisatie. Agrariërs moeten via dit onafhankelijke loket de kortste route naar natuurgericht handelen aangewezen krijgen waarbij ze in vrijheid de voor hen passende partner kunnen kiezen.

### **Praktijkonderzoek Rundvee-, Schapen- en Paardenhouderij (PR)/Zegveld**

PR speelt een belangrijke rol bij ontwikkeling, doorstroming én aanbod van kennis. Het zwaartepunt ligt echter bij ontwikkeling. Binnen PR is sprake van steeds meer integratie landbouw-natuur. Voor de kennisontwikkeling en -overdracht op dit terrein ziet PR voor zichzelf in de toekomst ook een belangrijke rol weggelegd.

Proefboerderij Zegveld, als onderdeel van PR, is hét proefbedrijf voor veehouderij en natuur in West-Nederland. Zegveld vervult op dit moment, door het groot aantal agrariërs dat Zegveld bezoekt of belt, een belangrijke rol in het kennisaanbod naar boeren toe. Langzamerhand vervult Zegveld de rol van een AKC.

### **Informatie- en KennisCentrum (IKC) Landbouw**

Het IKC richt zich met name op beleidsontwikkeling. Opdrachtgever én afnemer is het Ministerie van LNV (directie Landbouw, GRR of Natuurbeheer). Taken van het IKC zijn onder andere visieontwikkeling en instrumentontwikkeling. Het IKC richt zich geheel op beleidsontwikkeling voor LNV en speelt m.b.t. kennisaanbod richting agrariërs of natuurverenigingen geen rol.

Agrarisch natuurbeheer heeft binnen de organisatie de nodige aandacht als onderdeel van het programma Groene Ruimte. Onderdeel van dit programma is 'Nieuwe Economische Dragere', en hieronder valt ook de ontwikkeling van een visie agrarisch natuurbeheer in 1998.

### **Agrarisch Kenniscentrum (AKC) Noord-Holland Noord**

Dit AKC is begin 1998 gestart. Het AKC is met name gericht op het stimuleren én initiëren van innovatieve projecten in land- en tuinbouw. Het AKC vervult een belangrijke 'makelaarsfunctie' met betrekking tot vernieuwingsproblemen in de agrarische sector en de ketenpartijen. Het AKC richt zich qua werkzaamheden op de analyse van problemen, het enthousiasmeren en betrekken van partijen en het organiseren van uitvoering. Zo kan het AKC zich ook richten op het opsporen en bijeenbrengen van vraag en aanbod daar waar kennis wel beschikbaar, maar niet vrij toegankelijk is. Het AKC richt zich op alle sectoren van de land- en tuinbouw, toelevering, verwerking en afzet ten noorden van het Noordzeekanaal.

### **AKC Noord-Holland Zuid**

Het initiatief rond een te vormen AKC voor Noord-Holland Zuid is nog in een zeer pril stadium. Er hebben oriënterende gesprekken met betrokken partijen plaatsgevonden. Hieruit is draagvlak voor een AKC merkbaar. De opzet van het AKC Noord-Holland Zuid zal naar het voorbeeld van het AKC Noord-Holland Noord zijn, met een zware nadruk op de plantaardige sectoren.

### **Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland**

Deze agrarisch natuurvereniging neemt met betrekking tot kennisontwikkeling en -aanbod een bijzondere positie in. De vereniging heeft veel kennis in huis en ontwikkelt ook veel kennis. Bijzonder is dat de vereniging geen kennis zoekt bij reguliere organisaties, maar met name zelf mensen met ideeën inschakelt en zelf veel experimenteert. Mede hierdoor is de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland één van de meest innovatieve organisaties op dit moment. Het kennisaanbod beperkt zich met name tot de eigen leden. De vereniging heeft als impliciete taak om kennis en projecten te ontwikkelen die een uitstraling over alle veenweidegebieden dient te hebben. De door de vereniging ingerichte 3 demonstratiebedrijven hebben hierin een duidelijke functie.

### **Den Hâneker, Vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden**

Den Hâneker doet nu zowel aan kennisontwikkeling (praktijkgegevens boven tafel halen) als aan doorstroming (naar eigen gebied toe, maar ook naar mensen van elders, naar overheden en maatschappelijke organisaties) en kennisaanbod (eigen brochures en video). Naast natuurbeheer houdt Den Hâneker zich ook bezig met agro-toerisme.

De komende jaren wil Den Hâneker een volwaardige regionale organisatie voor agrarisch natuurbeheer worden: kennisverbreding, voorlichting, monitoring van resultaten. Kennisdoorstroming binnen het werkgebied staat centraal. Geen hele nieuwe wegen inslaan, maar wel de (hoge) ambities volledig waarmaken, incl. kennisaspecten.

Een volledig opgetuigd AKC vindt Den Hâneker niet gewenst; dan liever bevorderen dat IKC's meer aan agrarisch natuurbeheer doen. Louter een loket is echter ook niet gewenst. Veel kennis is niet in de goede de vorm beschikbaar, dus je kunt niet zomaar doorverwijzen. En frequente vragen moet je direct kunnen beantwoorden. Het loket liefst daar situeren waar al volwaardige provinciale of gewestelijke activiteiten plaatsvinden. Het loket moet zeker ook andere dan natuurkennis aanbieden ('verbrede landbouw'), maar het accent moet wel op natuur liggen. Natuur is en blijft voorlopig immers vooral een overheidsmarkt, terwijl andere activiteiten (bijv. agro-toerisme) veel meer uit private markten voortkomen en de kennis daar dus ook gemakkelijker uit private markten te financieren is.

### **Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO)**

IBN heeft vooral een taak bij de ecologische onderbouwing van wensen voor en vormen van ruimtegebruik. IBN doet onderzoek naar ecologische processen in landbouwgebieden (agro-biodiversiteit, groene dooradering, concepten integraal ruimtegebruik). Die kennis is bruikbaar voor planvormers, maar ook voor grondgebruikers. IBN maakt bijv. ook protocollen voor bedrijfsnatuurplannen (toetsen van doelpakketten). Het IBN vindt ondersteuning van natuurverenigingen door onderzoeksinstituten een goede zaak.

In de toekomst komt er meer formatie voor natuur in landbouwgebieden. Dan vooral: ontwikkelen van concepten voor integraal landschapsbeheer. Landschap/ruimtegebruik staat centraal, breder dan alleen agrarisch natuurbeheer. Plus bijvoorbeeld Algemene Natuurkwaliteit. IBN als schakel tussen 'echte' wetenschap en uitvoerende organisaties. Meer lijnen naar DLG, lagere overheden, waterschappen, natuurverenigingen etc. Begeleiding en evaluatie experimenten, bedenken monitoringconcepten, adviezen aan proefbedrijven etc. Centrale aansturing en coördinatie van kennis zou voordelen opleveren. Iemand moet hiertoe regie nemen. Provincies? IBN kan expertise toeleveren aan 'coördinatiepunt'.

### **Staringcentrum-DLO**

Het Staringcentrum-DLO (SC-DLO) richt zich via onderzoek op kennisontwikkeling en beleidsondersteuning. Dit gebeurt voor agrarisch natuurbeheer middels het programma 'Multifunctionele landbouw en agrarisch natuurbeheer' in opdracht van de Directie DWK van het Ministerie van LNV. Dit programma stimuleert de ontwikkeling van het multifunctionele gebruik van de groene ruimte. SC-DLO richt zich met name op de potentiële behoefte aan multifunctioneel gebruik van het agrarisch gebied.

Het gaat behalve om de functie landbouw met name om de functies wonen, dag- en verblijfsrecreatie, natuurbescherming c.q. agrarisch natuurbeheer en drinkwaterwinning. Het Staringcentrum streeft in dit programma naar een sterke interactie met de streek, om in te kunnen spelen op wensen en behoeften in de streek zelf.

#### **Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)**

Kennisontwikkeling staat centraal. Doorstroming gebeurt vooral door 'nazorg' van projecten (lezingen, artikelen). Dat zal ook in toekomst zo blijven. Wel worden de resultaten nu veel wervender en visueler gepresenteerd (kleur, GIS, simulatiespellen op CD-ROM, 'ruimtescanner' met VROM).

De laatste jaren vindt een accentverschuiving plaats: verbreding van thema's (ook natuur, landschap, recreatie, plattelandsvernieuwing). Plus niet louter meer vanuit bedrijfseconomie gedacht, maar ook breder: de 'economie van de natuur'. LEI is ook bezig met opbouwen van databestanden voor andere functies, waaronder natuur: hoe worden natuurelementen beheerd en welke kosten zijn daaraan verbonden? Inhoudelijk twee trends: van landbouw naar platteland en van bedrijf naar keten. Dat laatste ook proberen toe te passen op natuur, recreatie etc. Plus een minder aanbod- en meer vraaggestuurde ontwikkeling.

Het landbouw-natuuronderzoek binnen DLO is redelijk afgestemd, maar afstemming blijft veel energie vergen. De reorganisatie zal sterk bepalend zijn voor het toekomstige onderzoek. Die speelt binnen DLO zelf (verdere concentratie van de huidige 12 instituten) en in het kader van Kenniscentrum Wageningen (bestuurlijke fusie met LUW). Binnen dit centrum zullen onder meer de eenheden "Gamma-onderzoek" en "Groene Ruimte" worden gevormd, waarin bestaande instellingen samenwerken. Dit alles zal per saldo leiden tot meer samenhangend en meer toegepast onderzoek.

#### **Centrum voor Landbouw en Milieu (CLM)**

Agrarisch natuurbeheer is slechts één van de aandachtsvelden van het CLM. Het CLM houdt zich bezig met onderzoek, voorlichting en advisering. Het voor boeren bruikbare kennisaanbod op het gebied van natuurbeheer (brochures, posters etc.) is nog steeds actueel. Er zijn nieuwe brochures in voorbereiding, maar voorlichting is geen prioritaire activiteit voor CLM. CLM heeft zijn activiteiten in het landbouwonderwijs beëindigd.

Kennisontwikkeling is wel prioritair, maar gebeurt ook steeds meer elders (andere instituten, maar bijv. ook bij agrarische natuurverenigingen). CLM richt zich vooral op strategische natuurontwikkeling op De Marke), op ontwikkeling van een meetinstrument (natuurmeetlat) en de beleidsmatige toepasbaarheid daarvan, op beloningssystemen (waaronder vergroening van het belastingstelsel) en op certificering.

De komende jaren slaat het CLM geen echt nieuwe sporen in, maar blijft het wel actief in kennisontwikkeling: meetlat, natuurbeloning, algemene natuurkwaliteit, kosten-effectiviteit van natuurbeheer, groene certificering. CLM wil de komende jaren intensiever samenwerken met andere organisaties, zoals In Natura en de landbouworganisaties.

CLM zou aan een eventueel 'loket' of AKC expertise kunnen toeleveren. Bijv. monitoring en evaluatie van experimenten, wetenschappelijke onderbouwing van experimenten en plannen, etc.

#### **Milieubiologie Leiden (Mibi)**

Mibi is de afgelopen jaren vooral bezig geweest met het uitwerken van geïntegreerde landbouw, onderdeel agrarisch natuurbeheer, en wel vooral voor de melkveehouderij in het veenweidegebied. Het accent ligt op weidevogels, slootkanten en sloten, en op beloningssystemen. Naast kennisontwikkeling heeft ook kennisdoorstroming centraal gestaan: veel samenwerking met boeren en begeleiden van toepassing van kennis. De laatste tijd is een verbreding gaande tot duurzaam landgebruik: DTO-project in de Achterhoek, plannen voor Groene Hart. Verbreding, ook met bijv. recreatie. De benodigde expertise is grotendeels wel in huis, maar Mibi wil ook samenwerken met andere organisaties en instituten.

Mibi heeft ook rol in cursussen agrarisch natuurbeheer, maar kan deze niet al te zeer uitbreiden. Wel heeft Mibi initiatieven genomen voor een steunpunt agrarisch natuurbeheer waarin vooral agrarische natuur- en milieuverenigingen zeggenschap hebben, maar dat is er niet gekomen. Mibi ziet nog steeds veel in zo'n steunpunt. Bemensen met een goed geïnformeerde boer ('collega' aan de telefoon), die veel gestelde vragen zelf direct kan beantwoorden. Daarachter een weerstandsloos netwerk van bestaande expertise-organisaties.

#### **Centrum voor Milieukunde Leiden (CML)**

Het CML is vooral een kennisontwikkelaar, met als niche de integratie van kennisvelden, het multidisciplinaire. Het CML werkt bijvoorbeeld aan instrumenten voor integratie voor producten (bijv. levenscyclusanalyse), voor bedrijven (bijv. bedrijfs certificering) en voor gebieden. De accenten liggen op milieukwaliteit, biodiversiteit en landschap in landelijke gebieden. Het CML werkt op ad-hocbasis mee aan voorlichtingsmateriaal (bijv. brochure akkerranden), maar dat is geen kerntaak.

Het CML heeft zorgen over de kwaliteit van het agrarisch natuurbeheer. Er is steeds meer geld beschikbaar, maar de 'natuurproductie' moet wel wat voorstellen. Alles moet dus goed worden gemonitord en geëvalueerd. Ook daaraan kan het CML een bijdrage leveren.

### **Instituut voor Natuurbeschermingseducatie (IVN)**

Het IVN is nu vooral een trainer, voorlichter en procesbegeleider. IVN is geen bron van 'technische' kennis; het vak is educatie. IVN werkt alleen in de 'tweede lijn'; de lokale vrijwilligersorganisaties daarentegen werken plaatselijk samen met boeren. IVN voorziet hen van alle benodigde kennis en vaardigheden.

De komende jaren wil het IVN graag een grotere rol spelen in interactieve beleidsvorming, maar daar moet het zijn plek nog vinden. Het IVN beoogt vooral een rol als procesbegeleider en ambieert geen standpuntbepaling of inmenging in beleidsmatige kwesties.

De landbouw wordt belangrijker als doelgroep, maar voorlopig vooral op papier. De vrijwilligers zijn wel in toenemende mate betrokken bij agrarisch natuurbeheer, bijv. bij de vrijwillige weidevogelbescherming. Met Landschapsbeheer zijn er afspraken over de 'dubbelrol' die vrijwilligers hier kunnen hebben. Samenwerking met andere organisaties wordt de komende jaren belangrijker. IVN heeft net besloten om dat op het gebied van interactieve beleidsvorming eens te gaan proberen in de vorm van enkele 'pilots'.

### **Provincie Utrecht, Dienst Ruimte en Groen**

De provincie heeft veel kennis. Ten eerste kennis over flora en fauna vanuit de provinciale milieu-inventarisatie, bruikbaar voor het bepalen van ecologische potenties. Ten tweede heeft de provincie beleidsmatige kennis, maar wel verspreid over verschillende afdelingen. Er is nu een aparte medewerker plattelandsvernieuwing, die veel kennis moet gaan combineren. Ten derde heeft de provincie kennis van landschapsbeleidsplannen, van water- en milieubeleid en van integraal, gebiedsgericht beleid. Die kennis wordt steeds belangrijker.

De komende jaren gaat de provincie geïntegreerder, gebiedsgericht en met 'opener' planprocessen werken. Ook wordt de provincie steeds vaker duidelijkheid gevraagd over de precieze beleidsdoelen. Dat knelt soms een beetje, omdat de provincie vooral (zeker in witte gebieden) procesgericht aan de slag wil. Provincie wil vooral faciliteren, voorwaarden aangeven etc., maar de uitvoering aan anderen overlaten.

In Utrecht zijn DLG en Landschapsbeheer de belangrijkste uitvoerende organisaties. Provincie en GLTO hebben daarmee al een vier-partijoverleg over één loket voor boeren, maar de organisatie is nog in discussie.

Probleem is bijvoorbeeld dat geen der organisaties alle benodigde kennis (agrarisch en ecologisch) in huis heeft. De provincie werkt naast de activiteiten voor het 'loket' mee aan de totstandkoming van een AKC, maar het is nog onduidelijk hoe AKC en loket zich tot elkaar zullen verhouden.

### **Provincie Zuid-Holland, Dienst Ruimte en Groen**

De provincie heeft kennis over wensen en bedreigingen voor het landelijk gebied. Daarnaast abiotische kennis (water, bodem) en natuurkennis (vegetatie, fauna, meetnetten). Plus steeds meer 'geïntegreerde' kennis, ook van andere afdelingen van de provincie. Provinciale kennis is bruikbaar bij formuleren en evalueren van natuurdoelen, bijv. door agrarische natuurverenigingen. Dat is tegelijk ook een testcase of het provinciale meetnet daartoe toereikend is.

De komende jaren wil de provincie vooral de koppeling tussen landbouw en natuur blijven vasthouden, vooral in veenweidegebieden. Zorgen voor voldoende instrumenten, ook vanuit de rijksoverheid. De provinciale rol verschuift van 'bemoeial' tot facilitator van processen en gewenste ontwikkelingen.

Het moet helder zijn wie welke kennis kan bieden t.a.v. het landelijk gebied. En een boer moet zijn vraag goed kunnen formuleren. Een agrarisch kenniscentrum kan daarbij behulpzaam zijn, maar dan als loket en niet als nieuwe kennisorganisatie.

### **Provincie Noord-Holland**

Binnen de provincie vindt momenteel een herformulering en definiëring over de ondersteuning van het agrarisch natuurbeheer plaats. In zijn algemeenheid zal de provincie in de toekomst meer op doelen sturen. De toekomstige rol van de provincie in de kennisontwikkeling en het kennisaanbod zal ondersteunend en initiërend zijn.

De provincie hecht veel belang aan de kenniscomponent. Professionaliteit in beheer beschouwd men als noodzaak voor de toekomst van agrarisch natuurbeheer.

De provincie streeft met betrekking tot agrarisch natuurbeheer naar een totaalcontract met de Koepelorganisatie "In Nature " in plaats van individuele afspraken met alle natuurverenigingen.

**Ministerie van LNV, directie Natuurbeheer (schadeconsulent)**

Twee jaar terug is LNV begonnen met ganzenopvang-experimenten. In Friesland heeft de FLTO hierbij een grote rol gespeeld. Er zijn werkgroepen gevormd met boeren en schadeconsulent, waarbij ook wildbeheerseenheden en vogelwachten zijn betrokken. Nu worden opvangcontracten een reguliere mogelijkheid vanuit het Programma Beheer. De vergoeding is hier echter heel anders opgebouwd dan bij de lopende experimenten.

De informatie naar boeren wordt verzorgd door FLTO, schadeconsulent en de boeren zelf. De consulent legt wel vaak de eerste contacten en verzorgt de voorlichting. Qua kennis is er dus een vrij directe LNV-lijn. Er is inmiddels vrij veel kennis over ganzen(schade). Wel is er soms behoefte aan informatie over de relatie met andere thema's, zoals mineralen (uitwerpselen!) en weidevogelbeheer (kan bij 'late' ganzen spanning opleveren in voorjaar).

Ganzenopvang gaat in toekomst via DLG, schadevergoedingen blijven via het Jachtfonds (in toekomst Faunafonds) lopen. LASER zal wellicht een rol spelen in de administratie van aanvragen en overeenkomsten. De positionering van het Faunafonds, zeker in relatie tot LASER, is nog in discussie. In de toekomst vervallen ook de wildschadecommissies. Sommige provincies willen niettemin zoiets houden, maar dat is dan geen rijksverantwoordelijkheid meer.